

Hoofdstuk 7

ONTWIKKELING BOERDERIJEN IN DE WILLEM WITTENSHOEK

De opkomst en ondergang van Jan Jorissen's

“Hoff ende Boogaert”

in de Willem Wittenshoek

Jaap Minnaard
Middelburg, januari 2024

Ontwikkeling boerderijen in de Willem Wittenshoek

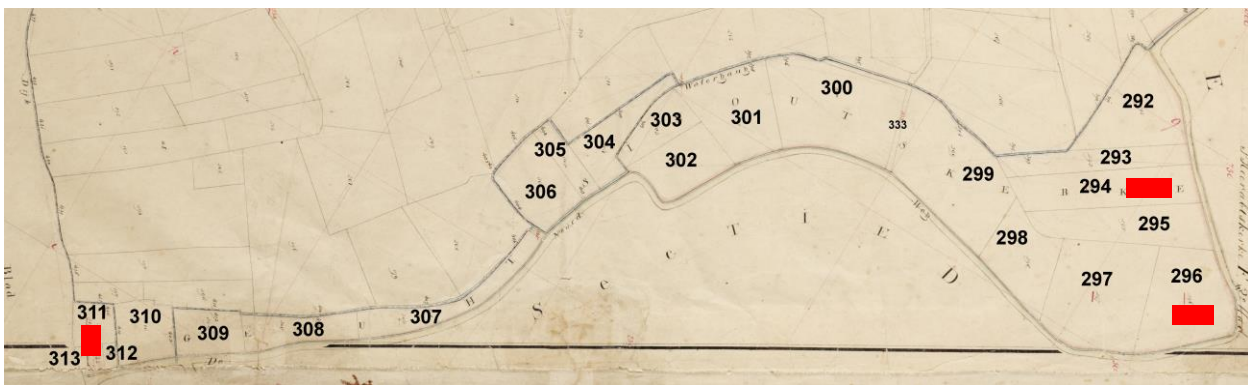
1. Inleiding	2
2. Jan Jorissen's "<i>Hoff ende Boogaert</i>" op 1 Gemet 10 Roeden land	2
2.1 Nieuwe eigenaren, nieuwe pachters	3
2.2 Kopers en verkopers van de boerderij, 1687 – 1714	4
2.3 Het einde van het " <i>Hoff ende Boogaert</i> " in de Willem Wittenshoek	5
2.4 Nieuwbouw na 200 jaar op perceel F-296	6
3. Een "<i>Lanthoufken</i>" op 117 Roeden erfpacht in de Willem Wittenshoek	8
3.1 Vroege eigenaren en pachters	8
3.2 Cornelis Traas met " <i>iedere broer tot borge gestelt</i> "	9
3.3 Van stagnatie en depressie naar economische groei	9
3.4 Ontwikkeling van de waarde van de boerderij	11
3.5 De kadastrale periode	12
4. Geschiedenis boerderij aan de Baarsdorpseweg op perceel F-294	13
4.1 Concentratie en uiteenvallen eigendom, 1730 – 1910	13
4.2 Nieuwe kansen na de landbouwcrisis van 1878 – 1896	14
4.3 Van eigenaar naar pachter in de crisistijd, 1929 – 1940	16
5. Samenvatting en conclusies	18
6. Bronnen en noten	20

Ontwikkeling boerderijen in de Willem Wittenshoek

1. Inleiding

Ten noorden van het Ganzengebied lag tussen 1596 en de ruilverkaveling van de jaren 1970, de veldhoek Willem Wittenshoek. Deze veldhoek lag tussen de Grote Dijk en de Baarsdorpseweg en liep met de kronkelende Noordweg mee. De zuidkant van de hoek was begrensd door de Noordweg en de noordkant door de watergang. De veldhoek was volgens de overlopers onderverdeeld in slechts 25 percelen (31 Gemeten 50 Roeden ofwel 12 ha 22 are 98 ca), die overeen kwamen met 22 kadastrale percelen (12 ha 1 are 90 ca). De belangrijkste motivatie om ook aan deze veldhoek enige aandacht te besteden was de ligging hierin van 3 boerderijen (Grote Dijk 1, Noordweg 2 en Baarsdorpseweg 1) die bij de heerlijkheid Sinoutskerke behoorden en met hun percelen grond in het Ganzengebied hebben bijgedragen aan de geschiedenis van dit laatste gebied.

Figuur 1. Fragment minuutplan sectie F, Willem Wittenshoek

2. “Jan Jorissen’s Hoff ende Boogaert” op 1 Gemet 10 Roeden land

In 1596 waren wellicht de grootste boeren binnen de heerlijkheid Sinoutskerke, ook degenen die deel uitmaakten van het college van Schout en Schepenen, het gemeentebestuur. We weten dat pas zeker vanaf 1660, wanneer er in de schepenenakten melding van gemaakt wordt (1). Naast Geeraert Diericxs als schout, worden dan als schepenen onder andere vermeld Joos Markusse, Jacques Moerdijck, Cornelis Jansse de Jonge en Marinis Piersse Verschuijle. Indien we de situatie van 1596 hieraan spiegelen waren toen de mogelijke schout of burgemeester Dierick Heijndricxs (Tôôhuus) en de schepenen of wethouders Jan Pierss Leeuwenburch (d’Ôôhe Stee), Jan Pierss Hollander (’t Hoochuys), Heijndrick Janssen Maes (Poelzicht) en Jan Jorissen van de boerderij op perceel F-296 in de Willem Wittenshoek (Noordweg 2). Hoewel deze boeren niet zo machtig waren om hun eigendom aan landerijen, hadden ze wel veel grond in gebruik. Jan Jorissen was van 1596 – 1624 met in totaal 73 Gemeten 115 Roeden grond in gebruik, een belangrijke boer binnen de heerlijkheid Sinoutskerke. Zijn “*Hoff ende Boogaert*” lag op het meest oostelijke perceel van 260 Roeden, tegenover Tôôhuus, waar thans de boerderij Noordweg 2 ligt. Deze hofstede en boomgaard waren zijn eigendom en werden ook door hem bewerkt (2). Ook de rest van perceel 296 (441 Roeden) en het meest oostelijke deel van perceel 297 (1 Gemet 81 Roeden) waren in 1596 zijn eigendom, evenals perceel 292 en 293. Zijn dochter Neelken had perceel 294 van 2 gemet 3 Roeden op haar naam staan (3). Daarnaast was hij pachter van alle percelen ten oosten van het wegeling 333 (zie figuur 1) (4). Jan Cornelis Croone was zijn pachtbaas voor perceel 295, 297, 298 en 299.

Door de betrekkelijk hoge ligging van de percelen op een secundaire kreekrug, zullen deze voor een groot deel als akkerbouw gebruikt zijn of zelfs tuinbouw in de vorm van boomgaarden. In 1624 worden zowel het huisperceel van 260 Roeden, als de belendende percelen van 441 Roeden (perceel 296) en 1 Gemet 81 Roeden (perceel 297) als “*boogaert*” aangemerkt. Jan Jorissen had in de Willem Wittenshoek in totaal 17 Gemet 224 Roeden grond in gebruik, ofwel ongeveer 58 % van deze veldhoek (figuur 2, zie bijlage 1^b, tabel 61, 62, 63). Binnen het Ganzengebied had hij in de Thijshoek 25 Gemet 226 Roeden en de Kerkhoek 18 Gemet 53 Roeden, in totaal 43 Gemet 279 Roeden grond in gebruik, het grootste aandeel van alle boeren in de streek. Naast het Ganzengebied en de Willem Wittenshoek had Jan Jorissen nog ongeveer 13 Gemet grond in bewerking in de overige veldhoeken. Van het totaal in gebruik binnen de heerlijkheid Sinoutskerke (73 Gemet 115 Roeden) had hij in 1596 een hoeveelheid van 13

Gemet 298 Roeden grond in eigendom, een percentage van 19,1 %, waaruit men zou kunnen afleiden dat Jan Jorissen in dat jaar al een redelijk gesettelde boer moet zijn geweest.

Figuur 2. Percelen in gebruik en eigendom door Jan Jorissen in de Willem Wittenshoek, 1596 -1624

Volgnummer	Perceelnummer	Oppervlakte	Eigenaar	Gebruiker
16	299	3 G 102	Jan Cornelis Croone	Jan Jorissen
17	298	0 242	Jan Cornelis Croone	Jan Jorissen
18	297	2 200	Jan Cornelis Croone	Jan Jorissen
19	297	1 81	Jan Jorissen	Jan Jorissen
20	296	0 441	Jan Jorissen	Jan Jorissen
21	296	0 260	Jan Jorissen Hoff ende Boogaert	Jan Jorissen
22	295	0 580	Jan Cornelis Croone	Jan Jorissen
23	294	2 3	Neelken, Jan Joris dochter	Jan Jorissen
24	293	3 15	Jan Jorissen	Jan Jorissen
25	292	0 100	Jan Jorissen	Jan Jorissen

Dit bijvoorbeeld in tegenstelling met zijn collega en overbuurman van Tôôhuus, Dierick Heijndricxs, die in 1591 pas getrouwd was, 26 jaar oud en omstreeks deze tijd wellicht was gaan boeren. Hij had weliswaar ongeveer dezelfde hoeveelheid grond in gebruik als Jan Jorissen, maar had hiervan slechts 1,4 % in eigendom, een boomgaardje van 1 Gemet 25 Roeden in de Noordhoek (zie hfdst. 3, blz. 11). Jan Jorissen had toen al geprofiteerd van de bloei van de afzetgebieden voor agrarische produkten, de Zeeuwse en met name de Vlaamse steden (zie hoofdstuk 1, 4.3.1, periode 1500 – 1650). In de 16^e eeuw nam de vraag naar graan, vlees en zuivel vanuit deze steden toe en het prijsnivo van sommige produkten liep op tot wel het 5-voudige. Vanuit het strategisch gelegen Zuid-Beveland was er een netwerk van vervoer te water, wat er voor zorgde dat de boeren hun “luxe” veehouderij produkten (melk, boter, kaas, vlees) goed konden afzetten in de Zeeuwse steden Goes, Middelburg, Zierikzee, maar ook in de Vlaamse steden Antwerpen, Gent en Brugge. Ook peulvruchten, vlas, koolzaad, uien en meekrap vonden hun weg naar deze rijke steden.

2.1 Nieuwe eigenaren, nieuwe pachters

De economische ontwikkelingen zullen Jan Jorissen ook in de jaren die volgden flink geholpen hebben, hij had de wind in de rug. De situatie in de Willem Wittenshoek is in 1603 ongewijzigd, in 1617 verandert alleen zijn leenheer voor de percelen pachtland in Cornelis Soetwahr Dyckgraef. Tussen 1617 en 1624, Jan Jorissen heeft dan zeker al meer dan 25 jaar geboerd op de hofstede in de Willem Wittenshoek, worden de boerderij en landerijen verkocht aan verschillende eigenaren en ook de pacht wordt weer opnieuw toegewezen. In 1624, Jan Jorissen is dan wellicht overleden, zien we dat het *“Hoff & Boogaert”*, plus de rest van perceel 296 (441 Roeden), ook als boomgaard geregistreerd, in eigendom en gebruik komen van Jan Crystiaensse Jonge (5). Crystiaen Jansse Jonge, wellicht zijn vader, koopt het perceel 299 aan het wegeling, de pacht komt op naam van zijn zoon. Jan Jorissen's dochter Neelken behoudt echter perceel 294. Zij blijft nog tot 1638 eigenaar van het perceel en houdt het ook in exploitatie, pas tussen 1638 en 1652, Pieter Lievense is dan haar pachter, doet zij er afstand van. Nieuwe eigenaren van de andere percelen van Jan Jorissen worden Jan Hoogesteger, die de percelen 298 (242 Roeden) en 297 (deel, 2 Gemet 200 Roeden) koopt en Jan Pierss opt Hoochuys, boer op de hofstede 't Hoochuys op de vliedberg bij Sinoutskerke, die de percelen 297 (deel, 1 Gemet 81 Roeden, ook boomgaard), 295, 293 en 292 in eigendom krijgt (zie ook bijlage 1, tabellen 61, 62, 63). Jan Pierss opt Hoochuys blijft zelf de boomgaard op perceel 297 en de percelen 292 en 293 bewerken. Zijn opvolgers op deze percelen zijn tot 1680 de opvolgende boeren op 't Hoochuys (6). De andere percelen worden gepacht door Jan Crystiaensse Jonge. In 1638 zien we het eigendom en de exploitatie van de boerderij weer veranderen, wanneer Gillis Joesse op de percelen van 260 Roeden (boerderij) en 441 Roeden (boomgaard), samen perceel 296 komt. Daarnaast heeft hij in de Willem Wittenshoek alleen nog de percelen 297 (deel 2 Gemet 200 Roeden) en 298 (242 Roeden) in pacht bij Jan Hoogesteger. We zien dan reeds het begin van de expansiedrang van een nog jonge Geert Diericxs van Tôôhuus, die perceel 295 in eigendom en gebruik neemt. Tussen 1638 en 1652 neemt hij tijdelijk ook het *“Hoff & Boogaert”* over, inclusief geheel perceel 296. Het is waarschijnlijk ook onder zijn leiding wanneer tussen 1652 en 1659 de 2 deelpercelen van perceel 296 herverkaveld worden. De boerderij met erf, het *“Hoff & Boogaert”* wordt met 50 Roeden vergroot van 260 tot 310 Roeden, het andere deel van perceel 296 wordt met 50 Roeden verkleind tot 391 Roeden (7). Het is niet aannemelijk dat de vergroting van het erf plaats vond in verband met uitbreiding van de bedrijfsgebouwen, want uit de registratie

in de overlopers van 1659 blijkt dat Geert Diericxs dan de boerderij al weer verkocht heeft aan Marinis Piersse (Verschuijle) (zie ook figuur 3). Deze pacht daarbij tevens de percelen 297 (deel 2 Gemet 200 Roeden) en 298 van dominee Cornelis Hoogesteger. In de jaren daarna neemt hij nog de pacht over van perceel 302 en 303 in de Willem Wittenshoek van 2 Gemet 80 Roeden (8) en van een weiland in de Kerkhoek (perceel 132, 2 Gemet 80 Roeden)(9).

Figuur 3. Registratie eigenaren en baanders percelen 292 – 298 in de overloper van 1659

Handwritten registration document from 1659 listing land parcels 292-298. The entries are as follows:

- 298 Geert Cornelis Hoogesteger: 00: an — 242ⁿ } bt maris Piersse
- 297 Adm: 00: an — 242ⁿ } bt maris Piersse
- 297 Hoos Mercuissen: 00: an — i & dix bt selve
- 296 Geeraert Diericxs: 00: an — i & dix bt selve
- 296 Maris Piers Hof en Boogaert: 00: an — i & dix bt selve
- 295 Geeraert Diericxs: no: an — i & dix bt selve
- 294 bondswijn Ansewstevrijen: no: an — 242ⁿ bt selve
- 293 Bartolomeus Ansew: no: an — 342ⁿ bt Hoos Mercuissen
- 292 Adm: no: an — 100ⁿ

2.2 Kopers en verkopers van de boerderij, 1687 - 1714

Marinis Piersse Verschuijle bleef weliswaar een kleine 30 jaar boeren op het “Hoff & Boogaert” in de Willem Wittenshoek, maar stond misschien toch onder grote invloed van een steeds maar verder expanderende Geert Diericxs, zijn buurman op Tôôhuus. Niet alleen zat hij met zijn boerderij aan de westkant (deel perceel 296, 1 Gemet 91 Roeden) en de noordkant (perceel 295, 1 Gemet 280 Roeden) al ingeklemd tussen percelen van Geert Diericxs, hij kreeg er zelf in de laatste jaren ook niets meer bij in eigendom of pacht. Wanneer Marinis Verschuijle zijn boerderij in de Willem Wittenshoek op 25 december 1687 weer verkoopt aan Geert Diericxs, zien we in de koopakte een extra aanwijzing van de toenemende invloed die de schout van Sinoutskerke op hem gehad moet hebben. De boerderij wordt namelijk overgedragen “voor de som van 300 gulden die den voornoemden Marijnis Piersse Verschuijle schuldich was aen Geeraert Diericxs...”(10). Daarnaast was er in deze tijd sprake van een lange periode van stagnatie en depressie (1650 – 1750). Met name de agrarische sector leed hieronder omdat de landbouwprijzen sterker daalden dan nijverheidsprodukten (11).

Figuur 4. Kopers en verkopers boerderij op Noordweg 2 volgens Schepenakten, 1687 – 1714

Verkoper	Koper	Datum	Bron	Opmerkingen
Marijnis Piersse Verschuijle	Geeraert Diericxs	25 december 1687	RAZE 3501, folio 74v	Hoff & Boogaert voor 300 gulden
Geeraert Diericxs	Lindert Heindricxs	28 februari 1688	RAZE 3501, folio 75v	Huis, erf, hof en boomgaard voor £ 20.12
Lindert Heindricxs van Oosten	Cornelis Blaubeen	18 december 1694	RAZE 3501, folio 96	Hoefje, 1 Gemet 10 Roeden voor £ 25
Cornelis Blaubeen	Heindrik Leenderse Decker	14 oktober 1713	RAZE 3501, folio 141v	Hoefje van Leendert H. Decker voor £ 26
Heijnderick Leenderse Decker	Geert Dirxse	16 juni 1714	RAZE 3501, folio 145	Hoefje, erf, hof en boomgaard voor £ 25

De depressie zette in na 1650 met een structurele daling van de graanprijzen, die veroorzaakt werd door een stagnerende bevolkingsgroei. Ook produkten als vlees en zuivel daalden uiteindelijk in dezelfde mate als de graanprijzen. Bovendien drukten voortdurend stijgende belastingen (grondbelasting, polderlasten) zwaar op het bedrijf. Door alle ontwikkelingen was het bedrijf van Marinis Verschuijle, wat nog slechts 15 Gemeten groot was (12), wellicht niet langer levensvatbaar. Dat Geert Diericxs toch nog enige clementie betrachtte bij de aankoop van de boerderij, blijkt uit de daaropvolgende transactie van het bedrijf 2 maanden later, op 28 februari 1688, waarbij hij de boerderij verkoopt aan Lindert Heindricxs voor £ 20.12 ofwel fl. 123,60. Dit was ook de orde van grootte (fl. 120 – 150) waarvoor de boerderij in de 25 jaar daarna verkocht werd (zie figuur 4).

Dat Marinis Piersse Verschuijle het zakelijk moeilijk had, betekende niet dat hij in bestuurlijk opzicht niet slaagde. Hij maakte reeds vanaf het beschikbaar komen van de schepenakten in 1660 deel uit van het college van schout en schepenen en bleef ook na 1687 in functie. Al bij de verkoop van de boerderij op 28 februari 1688 blijkt dat Marijnus Piersse Verschuijle samen met Marijnus Jansse Valcke, Pieter Robrechtse en Jan Reijnierse, het college van schepenen van Sinoutskerke te vormen, waarvoor de schout Geeraert Diericxs als verkoper en Lindert Heindricxs als koper, dan verschijnen (13). Toen de boerderij zes jaar later verkocht werd aan Cornelis Blaubeen, bleek Lindert Heindricx nog steeds schulden te hebben (14). Hij verkocht namelijk de boerderij voor £ 25 Vls, *“t welck den cooper met den vercooper sal affhandelen tegen het Capitaal van £ 28 Vls dat den vercooper aan den cooper schuldich was”*. Cornelis Blaubeen houdt de boerderij gedurende een kleine 20 jaar in eigendom en verpacht hem in die periode aan Lindert Heindricx (van Oosten) (15). In 1713 koopt Hendrik Leenderse Decker, zijn zoon, de boerderij weer van Cornelis Blaubeen (16). De boerderij is dan waarschijnlijk nog steeds in bedrijf *“met 1 Gemet 10 Roeden eijgen erve soo Hoff als Boomgaard”*. Desondanks houdt hij het hofje in de Willem Wittenshoek echter maar van oktober 1713 tot juni 1714 in eigendom.

2.3 Het einde van het *“Hoff & Boogaert”* in de Willem Wittenshoek

Op 16 juni 1714 wordt de boerderij verkocht aan Gerard Dirxsse Jr. (17), die de tegenover liggende hofstede Tôôhuus van zijn grootvader Geert Diericxs geërfd had. Gerard Dirxsse Jr. was 40 jaar oud, nog ongetrouwd en was bezig met een flinke uitbreiding van zijn areaal eigen grond (18). De grondprijs was door de depressie meer dan gehalveerd en is wellicht een belangrijk motief geweest om de boerderij in de Willem Wittenshoek over te nemen. In dezelfde periode koopt hij namelijk ook de percelen 292, 293, 297 (deel) en 298. Gerard Dirxsse Jr. heeft dan alle percelen in de Willem Wittenshoek ten oosten van perceel 299 in gebruik, behalve perceel 295, wat dan nog in eigendom en gebruik bleef van Adriaan Hoogerheijde's *“drie outste weese”*. Op 17 januari 1720 neemt Gerard Dirxsse Jr. ook dit laatste perceel over (19). Na de dood van Gerard Dirkse (Remstee) in de loop van 1721 op 47-jarige leeftijd is zijn enige erfgename, zijn dochter Johanna Remstee, nog maar 2 – 3 jaar oud. Zij werd naast Tôôhuus, ook erfgename van de boerderij op perceel 296 van 1 Gemet 10 Roeden in de Willem Wittenshoek, evenals de hier omheen liggende landerijen. Dit waren alle percelen ten oosten van perceel 299, behalve perceel 294 (2 Gemet 3 Roeden) en perceel 297 (deel, 1 Gemet 81 Roeden). Haar zaakwaarnemer, haar oom Cornelis Remstee, de broer van Gerard Dirkse Remstee, koopt in 1727 eerst perceel 294 (20) en zorgt er in 1728 met de aankoop van perceel 297 voor, dat zij dit deel van de Willem Wittenshoek geheel in eigendom krijgt (21). Maar welk lot was de boerderij op perceel 296 beschoren ?

Figuur 5. Opvolgende eigenaren op perceel F-296 met boerderij in de Willem Wittenshoek

Periode	Eigenaar	Opmerkingen
1596 – 1624	Jan Jorissen	In de overlopers staat het tot 1835 geregistreerd als <i>“Hoff & Boogaert”</i>
1624 – 1638	Jan Crystiaensse Jonge	
1638 – 1652	Gillis Joosse	
1652 – 1659	Geert Diericxs	Het erf van de boerderij op perceel 296 wordt vergroot van 260 tot 310 Roeden
1659 – 1687	Marinis Piersse Verschuijle	Was naast boer ook bestuurder van Sinoutskerke in de vorm van Schepen
1687 – 1688	Geeraert Diericxs	
1688 – 1694	Lindert Heindricxs	
1694 – 1713	Cornelis Blaubeen	In deze periode blijft Lindert Heindricxs pachter van de boerderij op perceel 296
1713 – 1714	Heindrik Leenderse Decker	
1714 – 1721	Gerard Dirxsse (Remstee)	Hij was tevens eigenaar van Tôôhuus, mogelijk is de boerderij op perceel 296 afgebroken
1721 – 1738	Johanna Remstee	Geregistreerd als Gerard Dirxsse's Weese, verhuist met haar moeder naar Goes
1738 – 1749	Hendrik Frederik de Loos	Echtgenoot Johanna Remstee, dominee te 's-Gravenpolder
1749 – 1757	Johanna de Loos-Remstee	Geregistreerd als Hendrik Frederik de Loos Wed.
1757 – 1763	Cornelia & Magdalena de Loos	Erfgenamen Hendrik Frederik de Loos (2 zussen)
1763 – 1814	Christiaan Jacobse Everse	Eerstvolgende boer op hofstede Tôôhuus, evenals de volgende tot Quinten v.d. Vrie Jr.
1814 – 1830	Adriaan Everse	
1830 – 1866	Christiaan Maat (Wed.)	Hij trouwt de wed. Adriaan Everse, na zijn dood in 1845, zet de wed. Everse het bedrijf voort
1866 – 1902	Marinus Everse	Quinten van de Vrie Sr. huwt zijn dochter en gaat inwonen bij de fam. Everse op Tôôhuus
1902 – 1911	Dina Mol, wed. Everse	Perceel 296 gesplitst in 540 en 541, op de laatste bouwt Quinten van de Vrie Jr. een huis
1911 – 1922	Quinten van de Vrie Jr.	Q. v.d. Vrie Jr. neemt ook perceel 540 over en verenigt beide percelen tot perceel 553
1922 – 1933	Paulus Bierens	Hij neemt de boerderij op perceel 553 (huis, schuur, erf en bouwland) over
1933 – 1964	Jan Minnaard Wzn	
1964 – 1981	Jan Willem Minnaard	

In de overlopers van 1723 en 1730 wordt de hoeve nog geregistreerd als *“Gerard Dirkszes Weese, Hof en Boomgaard, baant Gerard Dirkszes Weese”*. Omdat we in deze jaren ook geen spoor vinden van een pachter en de crisis situatie in de

landbouw bleef voortduren, moeten we bijna het ergste vrezen voor het voortbestaan. Op Tôdhuus kwam wel een pachter, de wed. van Gerard Dirkse Remstee besluit namelijk om de hofstede te verlaten en met de kleine erfgename Johanna Remstee naar Goes te verhuizen. Tussen de percelen 292 t/m 298, allen eigendom van Gerard Dirkzes Weese ofwel Johanna Remstee, blijft bij perceel 296 de toevoeging Hof en Boomgaard staan voor alle opvolgende eigenaren, geregistreerd tot 1835. De opvolgende eigenaren van Johanna Remstee in de rest van de 18^e eeuw waren haar echtgenoot, dominee Hendrik Frederik de Loos (1738 – 1749), hierna zijn weduwe Johanna de Loos-Remstee (1749 – 1757), de twee zusters van de dominee, Cornelia en Magdalena de Loos (1757 – 1763) en Christiaan Jacobse Everse (1763 – 1814) (figuur 5). Zij waren ook allen opvolgende eigenaren van Tôdhuus. Wellicht was toen het vonnis over het eens zo roemrijke *“Hoff & Boogaert”* op perceel 296 reeds lang voltrokken. Het eigendom van het aaneengesloten cluster aan landerijen in de Willem Wittenshoek, de percelen 292 t/m 298, valt vanaf 1801 uit elkaar omdat Christiaan Jacobse Everse dan overgaat tot verkoop van landerijen aan zijn kinderen (22).

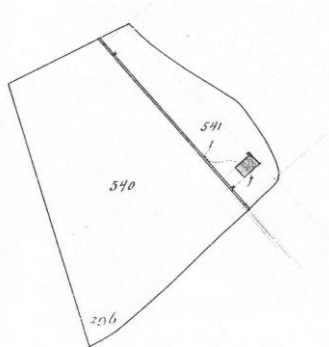
Volgens de registratie in de overlopers van 1807 heeft hij dan nog de 2 deelpercelen van perceel 296 van 1 Gemet 10 Roeden (Hof en Boomgaard) en 1 Gemet 91 Roeden in eigendom, in 1814, 1821, 1828 en 1835 zijn ze eigendom van zijn zoon Adriaan Everse. Volgens de eerste kadastrale registratie van 1832 staat perceel 296 van 95,2 are dan gewoon geregistreerd als *“bouwland”* tussen de andere percelen. Aan niets valt nog af te lezen dat het perceel in 1713 nog bebouwd was met een huis, erf, boerderij en boomgaard. We moeten dan ook aannemen dat de boerderij kort na de overname door Gerard Dircxsse Jr. in juni 1714 reeds onder de slopershamer is gevallen, ofwel kort na zijn overlijden in 1721. De crisis situatie in de landbouw is hier ongetwijfeld mede debet aan geweest.

2.4 Nieuwbouw na 200 jaar op perceel 296

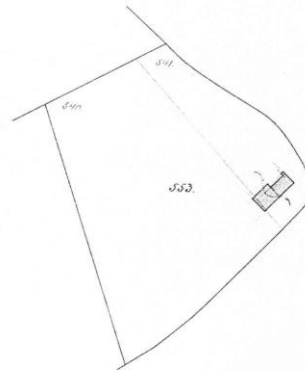
Als we de opvolgende eigenaren van perceel 296 in de kadastrale periode verder volgen (23), zien we eerst Christiaan Maat (1837 – 1866), vervolgens Adriaan Everse's zoon Marinus Everse en na zijn dood op naam van zijn wed. Dina Mol. Hun kleinzoon Quinten van de Vrie Jr., met zijn ouders opgegroeid op Tôdhuus, trouwde op 4 juni 1908 en hiertoe vond onder de naam van Dina Mol als eigenares een *“stichting”* plaats op perceel 296, ofwel de bouw van een huis (24).

Figuur 6. Splitsing, vereniging en nieuwbouw op perceel 296

Splitsing perceel 296 in perceel 540 en 541, inclusief bouw van een huis op perceel 541 (hulpkaart 42, maart 1909)

Vereniging percelen 540 en 541 tot perceel 553, plus uitbreiding met schuur (hulpkaart 47, mei 1912)

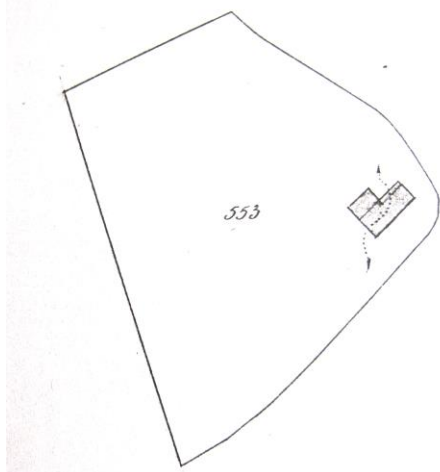

Uit de hulpkaart nr. 42 valt af te leiden dat dit gelokaliseerd moet zijn op ongeveer dezelfde plaats waar ruim 300 jaar daarvoor het *“Hoff & Boogaert”* van Jan Jorissen stond op 260 Roeden erf en wat waarschijnlijk na 1714 werd afgebroken. Het jaar daarop in 1909 vindt een splitsing plaats van perceel 296 in perceel 540 (75,30 are) en 541 (19,90 are) (zie figuur 6). Op dit kleinste, meest oostelijke deel, perceel 541, werd het huis gebouwd voor Quinten van de Vrie Jr. en Adriana Jozina Snoodijk, het latere adres Noordweg 2 tegenover Tôdhuus. Pas een jaar later, na de dood van zijn grootmoeder Dina Mol, kon Quinten van de Vrie Jr. dit perceel 541 kopen. In 1910 worden de activiteiten op perceel 541 voortgezet met de *“bijbouw”* van een nieuwe schuur. In 1912 vindt er nog een verbouwing plaats tot *“huis, schuur, bouwland en erf”* en worden de twee deelpercelen van F-296 weer verenigd tot F-553 met een oppervlakte van 95.20 are, de oorspronkelijke grootte van perceel F-296 (25) (zie figuur 6, hulpkaart 47). Uit de boedel van zijn grootmoeder had Quinten van de Vrie namelijk ook nog perceel 540, het westelijke deel van perceel 296, overgenomen, evenals het naastliggende perceel 467, het oostelijke deel van perceel 297 (26). Ook voegt Quinten van de Vrie Jr. na een splitsing in 1910 van perceel 294 in ongeveer twee gelijke delen, nog een deel aan zijn areaal grond toe. De twee deelpercelen F-542

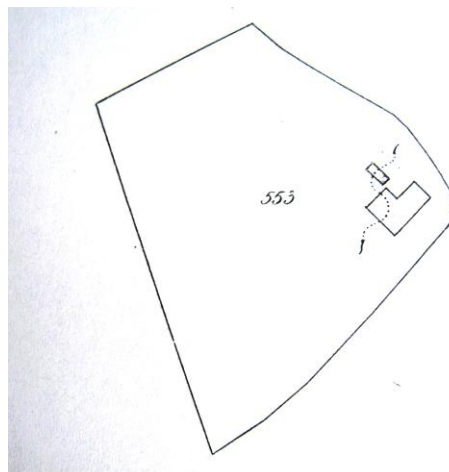
(40,10 are) en F-543 (39,10 are) werden eigendom van respectievelijk Marinus van de Vrie en Quinten van de Vrie Jr. In 1917 koopt Quinten van de Vrie tenslotte nog de tegenover zijn boerderij in de Kerkhoek liggende percelen weiland 127, 128 en 129 van Cecilia Johanna en Cornelia Petronella Lenshoek te Rotterdam (27). Hiermee komt zijn totaal oppervlakte aan eigen grond op ruim 4 ha. Quinten van de Vrie Jr. was echter voorbestemd tot een heel andere taak, de overname van Tôôhuus met zijn landerijen van zijn vader Quinten van de Vrie Sr. Voor deze overname voert hij in november 1919 nog een vergroting uit van de schuur bij de boerderij in de Willem Wittenshoek, gevolgd in mei 1921 met de bijbouw van een varkenshok (28)(zie figuur 7).

Figuur 7. Vergroting en bijbouw van de boerderij op perceel 553 (296) in de Willem Wittenshoek

Vergroting schuur, november 1919, hulpkaart 62

Bijbouw varkenshok, mei 1921, hulpkaart 66

Kort na elkaar, op 18 augustus 1920 en 5 september 1920, komen de ouders van Quinten van de Vrie Jr., Pieterella Everse, 63 jaar oud, en Quinten van de Vrie Sr., 72 jaar oud, op Tôôhuus te overlijden. Wat opvalt bij de verdeling van de landerijen van Quinten van de Vrie Sr., is in de eerste plaats dat Quinten Jr. naast de hofstede Tôôhuus, 77 % van de landerijen krijgt toegewezen, terwijl zijn vader 7 kinderen had, waaronder het onroerend goed verdeeld moest worden. Blijkbaar had Quinten van de Vrie Jr. voldoende financiële middelen om zijn broers en zus uit te kopen. Doordat hij zijn intrek nam op Tôôhuus, kon hij ook wat financiële ruimte maken met de verkoop van de boerderij op F-553 in de Willem Wittenshoek. Hij verkocht zijn huis en boerderij, wat hij ruim 10 jaar daarvoor op perceel 296 had gebouwd en door regelmatige bijbouw en vergrotingen volwassen had laten worden, in 1921 aan Paulus Bierens, molenaar te Nieuwdorp. Volgens de gegevens uit het bevolkingsregister is Quinten van de Vrie kort voor 8 februari 1921 verhuisd van de boerderij op F-553 (B-13) naar Tôôhuus (B-12) (29). Tegelijkertijd verkocht hij aan Paulus Bierens perceel F-467, deel van F-297, met een oppervlakte van 50 are 96 ca. (30). Paulus Bierens laat zich inschrijven op 15 februari 1921 met zijn vrouw Jacomina Hundersmarck en 2 kinderen Willem Cornelis (* 1913) en Maria Lydia Bierens (* 1915) (31). Paulus Bierens zou in de 12 jaar die hij op de boerderij zou doorbrengen, naast perceel 553 en 467, samen nog geen 1,5 ha., geen verdere uitbreiding van zijn grondoppervlakte uitvoeren. Wel voert hij in 1926 een "*herbouw*" uit aan zijn boerderij, zonder wijziging van de aard ("*huis, schuur en erf*") en oppervlakte van perceel 553 (32). Niet duidelijk is of het werkelijk een totale herbouw betreft, de boerderij was immers nog maar 15 jaar oud en vele gebouwen nog jonger. Op 16 december 1931 vertrekt Paulus Bierens naar Wolphaartsdijk waarna Jan Minnaard zich op 4 april 1932 met Catharina Nijssse laat inschrijven op B-13 (33). Jan Minnaard neemt dan dezelfde percelen grond over (F-467 en F-553, totaal 146 are 16 ca.) (34). In 1955 vindt een uitbreiding plaats van de boerderij tot "*huis, schuur, wagenschuur en erf*". In datzelfde jaar koopt hij er bovendien nog 51,90 are bouwland (E-234) in de Noordhoek bij. Zijn zoon Jan Willem Minnaard († 2021) neemt de boerderij in 1964 over met de hiervoor genoemde 3 percelen grond van in totaal ca. 2 ha. (35). Hij heeft vanuit deze historische lokatie in de Willem Wittenshoek de laatste 40 jaar een melkveehouderij en akkerbouwbedrijf geleid en is de huidige bewoner van de boerderij op de Noordweg 2.

3. Een “Lanthoufken” op 117 Roeden erfpacht in Willem Wittenshoek

Op 29 januari 1661 treffen we het eerste konkrete bewijs van bewoning op perceel F-313 in de Willem Wittenshoek, in de hoek van de Grote Dijk en de Noordweg (36). In de Schepenakten van Sinoutskerke wordt dan geregistreerd dat Pieter Marijnisse Croocq levert aan Adriaen Joosse Tant, een *“Lanthoufken met zijn gevolge, staende binnen deser Prochie in Willem Wittenshoek op 117 Roeden erfpacghit, belast met 5 schellingen 's jaars, aencomende den armen deser Prochie”*. De koopsom bedraagt £ 30 Vls en daarnaast moest er dus nog 5 schellingen erfpacht per jaar aan de Armen van Sinoutskerke betaald worden, die de eigenaar waren van de 117 Roeden grond. Dit wordt weer bevestigd in de overloper van de Willem Wittenshoek, waar we voor 1659 als eigenaar van het perceel van 117 Roeden de *“Armen in den houck van dijck”* geregistreerd zien en als baander Pieter Croocq (37). De lokaliserings van het perceel van 117 Roeden als zijnde identiek aan perceel F-312 (bosch) plus 313 (huis & erf), volgt ook uit de geschetste ligging in de transportakte, *“oost Jacob Jacobsse, suijs den heeren wegt, west den grooten dijck, noort de armen alhier”*. Jacob Jacobsse is hier de eigenaar en pachter Jacob Jacobsse Meule van perceel 310 (bouwland). Perceel 311 (130 Roeden, boomgaard) is eigendom van de Armen van Sinoutskerke en wordt in 1659 eveneens gebaand door Pieter Croocq (bijlage 1, tabel 67).

3.1 Vroege eigenaren en pachters

De percelen 311, 312 en 313 worden vanaf 1596 geregistreerd als eigendom van *“den Armen alhier in den Houck van Dijke”*, terwijl als voorgangers van de baander Pieter Croocq geregistreerd staan Marinis Paesse, Pieter Cornelisse en in 1596 Erment Janss. Wellicht zijn ook zij boer geweest op het *“lanthoufken”* met huis en erf (313), een stukje bosch (312) en boomgaard (311), maar zekerheid hierover hebben we niet omdat de Schepenakten voor 1660 ontbreken en er geen verwijzingen staan in de overlopers over bebouwing in die periode. Het feit dat de laatste drie genoemde boeren ook de voorgangers waren van Pieter Croocq als pachters van de percelen 54, 80 en 81 in de periode 1596 – 1659 maakt één en ander wat aannemelijker. Erment Janss was in 1596 ook pachter van perceel 84 en 94 (deel), welke echter overgenomen wordt door Lenert Ermentsen, waarschijnlijk zijn zoon. Voor de periode 1603 – 1638 zien we Pieter Cornelisse en Marinis Paesse ook als pachter van perceel 117, waarbij achter Pieter Cornelisse alhier staat, een aanwijzing dat hij boer was in Sinoutskerke.

Figuur 8. Opvolgende eigenaren “Lanthoufken aan de Grote Dijk” volgens Schepenakten

Verkoper	Koper	Datum	Periode	Bron	Opmerkingen
Pieter Marijnisse Croocq	Adriaen Joosse Tant	29 januari 1661	1652 – 1661	RAZE 3501, folio 11	Lanthoufken op 117 R erfpacht
Adriaen Joossen Tant	Armeesters Sinoutskerke	13 januari 1663	1661 – 1663	RAZE 3501, folio 21	Houfke op 150 R erfpacht
Jan Marijnisse Leeuwenburg	Bastiaan Pieterse Borger	2 juni 1683	1663 – 1683	RAZE 3501, folio 69v	Een huis op ½ gemet erfpacht
Adriaan Jacobse van de Welle	Jan Hendrickse Pover	14 februari 1693	1683 – 1693	RAZE 3501, folio 92v	Hoefje op 117 R erfpacht
Jan Paulusse de Jonge	Adriaan Anthonisse Braber	4 februari 1696	1693 – 1696	RAZE 3501, folio 101	Hoefje op 117 R erf
Adriaan Anthonisse Braber	Cornelis Laurisse Traas	26 maart 1699	1696 – 1699	RAZE 3501, folio 108v	Huis aan de Grote Dijk op 117 R v.d. Armen
Geertruij Cornelis Traas	Jacobmijntje v. Heerenthals	22 april 1719	1699 – 1719	RAZE 3501, folio 154	Hoefje aan de Grote Dijk op 117 R erfpacht
Antonij Vroone	David Adriaanse	30 sept. 1729	1719 – 1729	RAZE 3501, folio 172	Hoefje met 1 Gemet erve, aan de Grote Dijk
David Adriaanse	Jacobus Verschuijle	8 juni 1731	1729 – 1731	RAZE 3501, folio 173v	Hoefje onder de Grote Dijk met vrije erve
Pieter van den Berge	Jan Hendrikse Cusee	18 mei 1743	1731 – 1743	RAZE 3502, folio 23v	Seker Hoefje met 1 G erve op 117 Roeden
Job Poelman	Jan Hendrikse Cusee	3 april 1744	1743 – 1744	RAZE 3502, folio 26v	Seker Hoefje met 117 Roeden erve
Jan Hendrikse Kusee's Wed.	Claas Cornelisse Duyvewaart	1 aug. 1760	1744 – 1760	RAZE 3502, folio 71	Hoefje met 117 Roeden Erve voor £ 55
Claas Duyvewaart	Janis Raven	19 januari 1776	1760 – 1776	RAZE 3502, folio 95v	Hoefje leggende in Wullem Wittenshoek
Janis Raven	Marinis Wiskerke	30 dec. 1790	1776 – 1790	RAZE 3502, folio 116	Hoefje met 117 Roeden erve, coop is £ 350 Vls
Marinis Fransse Wiskerke	Jan Cornelisse Goense	18 dec. 1800	1790 – 1800	RAZE 3502, folio 128v	Hoefje staande op 117 R Erfpacht

Twee jaar na de aankoop van het boerderijtje in 1661, zien we dat Adriaen Joossen Tant de baten van *“sijn houfke”* opdraagt aan de armeesters van Sinoutskerke, omdat *“hij dagelijks onderstand van den armen hadde”* (38). In overeenstemming hiermee treffen we in de overloper van 1666 achter de eigenaar van het boerderijtje met boomgaard (perceel 312, 313 van 117 Roeden en perceel 311 van 130 Roeden), de Armen van Sinoutskerke, als baander aan *“baant selve”*. Kennelijk was ook de erfpachtovereenkomst met Adriaen Joossen Tant ontbonden, hoewel hij er toen wellicht nog woonde. In 1673 werd de boerderij aan de Grote Dijk volgens de overloper gepacht door Adriaen Jansse Wed. (37), welke transactie we niet terugvinden in de schepenakten. Zij blijft er tenminste nog 7 jaar boeren tot na 1680, waarna op 17 april 1683 de boerderij door het Armbestuur van Sinoutskerke verkocht wordt aan Jan Marijnisse Leeuwenburch (39). In de zomer hierna treffen we op 2 juni 1683 weer een transport van Jan Marijnisse Leeuwenburg naar Bastiaan Pieterse Borger (40) (zie tabel figuur 8). Bastiaan Pieterse Borger (ook wel Burger) belooft het huis altijd te onderhouden en repareren gedurende 9 jaar (40). Bastiaan Burger maakt echter de 9 jaar niet vol en komt waarschijnlijk in 1687 te overlijden. We zien dan namelijk

een transactie van Jacobus Burger, als voogd van de kinderen van Bastiaan Pieterse Burger, naar Jan Cornelisse van het aan de boerderij en boomgaard grenzende perceel 310 (bouwland, 1 Gemet 10 Roeden) (41). Ondanks het feit dat we geen verkoop van de boerderij door zijn weduwe en kinderen aantreffen, wordt in 1687 in de overloper van de Willem Wittenshoek als pachter van de boerderij Adriaen Jacobsse van de Welle geregistreerd (37). Deze treffen we ook 6 jaar later op 14 februari 1693 aan als degene die aan Jan Heindrixse Pover *“een hoejfe levert in Willem Wittenshoek op 117 Roeden erfpacht met 130 Roeden boomgaard”*. (42). In 1694 treffen we in de overloper nog Jan Hendrixse's Wed. als erfpachter, die het voor februari 1696 verkoopt aan Jan Paulusse de Jonge. Deze verkoopt het hoejfe namelijk op 4 februari 1696 aan Adriaan Anthonisse Braber (43), die het drie jaar later op 26 maart 1699 levert aan Cornelis Laurisse Traas (44).

3.2 Cornelis Traas met *“iedere broer tot borge gestelt voor de vijff eerste paeijen”*

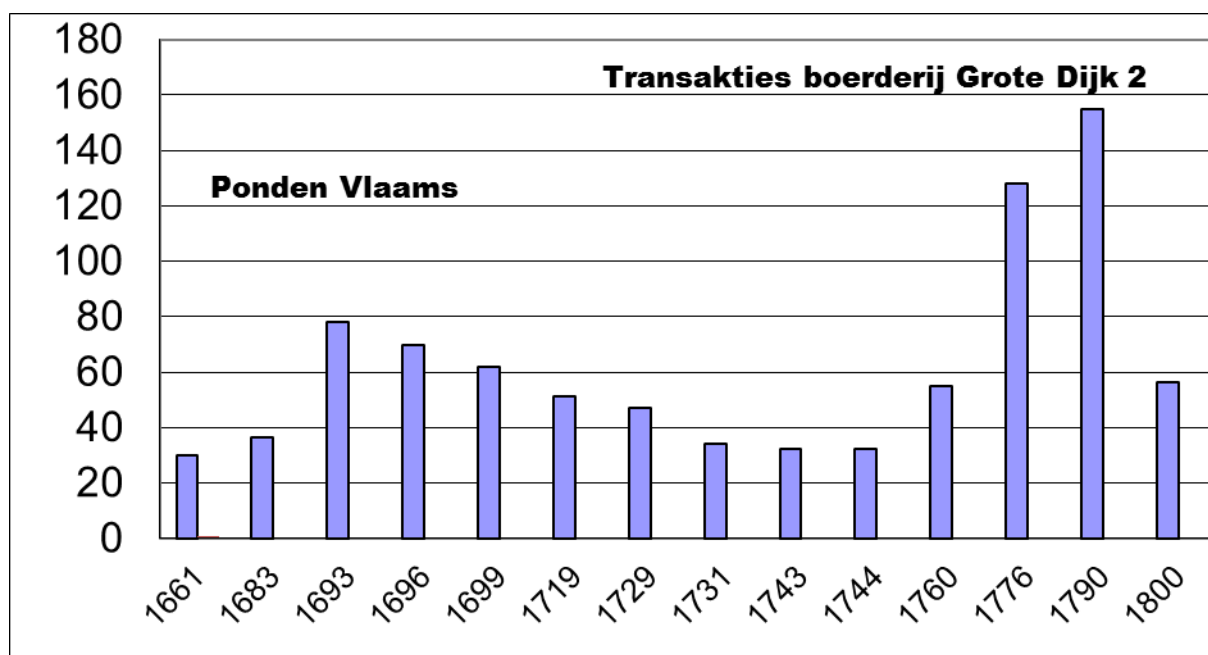
Cornelis Laurisse Traas blijft er gedurende 20 jaar boeren voor nog steeds 5 schellingen per jaar. Er volgden echter nog landerijen *“daar annex in pagte 130 Roeden jongen boomgaard van den Armen alhier, idem 100 Roeden hoijlant over de Waterganck, item in Hovendijcke, als oock 1 Gemet 83 Roeden weije in Hovendijcke, aencomende de Kerke alhier, item de weije in 't lant van de rentmeesters Ysenbree en Smallegange in de Mercke en in Willem Wittenshouck”*. In 1702 zien we in de overloper van Hovendijke, dat Cornelis Traas pachter is van 3 deelpercelen van perceel 236, namelijk 312 (1 Gemet 58 Roeden), 313 (168 Roeden) en een deel van 314 (190 Roeden) (45), eigendom van resp. de Armen van Sinoutskerke, de Kerk van Sinoutskerke en de Armen van Heinkenszand. In totaal had hij dus in Hovendijke 2 Gemet 116 Roeden aan hooiland en weiland in pacht. Na Cornelis Traas wordt de pacht in Hovendijke overgenomen door Stoffel Gerard de Leeuw en zijn opvolgers. Binnen de Willem Wittenshoek heeft hij dan naast het erf van de boerderij en de boomgaard, nog 2 percelen in erfpacht (302, 303) van Digna Smallegange met een totale grootte van 2 Gemet 80 Roeden. De rest van de gepachte grond ligt in de *“Mercke”*, de Hubregtse Gemerken, de veldhoek binnen Baarsdorp juist ten noorden van de Willem Wittenshoek. Uit het vervolg van de akte blijkt dat *“den coop van dit hoejfe is £ 62 Vls, te betalen met £ 4 Vls in contant, de eerste van 't jaar daar aen £ 4 Vls en soo jaarlijks tot dat den brief van £ 62 Vls aen dhr. Schout Udemans sal zijn voldaan”* en dat *“Pieter Laurisse Traas bij zijn hantschrift en Lauris Laurisse Traas, ten desen present, yder broer tot borge gestelt voor de vijff eerste paeijen, onvermindert de hypoteque die verbonden blijft voor de reste”*. Met andere woorden, Cornelis Traas moest een hypotheek afsluiten om de boerderij te kunnen kopen en zijn 2 broers moesten daarbij als borgen optreden, in een tijd (1650 – 1750) die bekend staat als crisistijd, waarbij vooral in de landbouw de prijzen voortdurend daalden. Maar Cornelis Traas bleef een ondernemende boer, en slaagt erin om het totaal bedrag van £ 62 Vls in 15 jaar af te lossen, want in de kantlijn van de akte staat *“op den 15 Meije 1714 is de reste van mijn paeije £ 2.0.0 terugbetaalt”*. Een jaar of vier daarna komt Cornelis Traas te overlijden, want twintig jaar na de aankoop, op 22 april 1719 wordt zijn boerderij verkocht aan Jacobmijntje van Heerenthals (46), die ook als eigenaar wordt geregistreerd in de overloper van 1723 (47). Het hoejfe wordt geleverd door zijn dochter Geertruijt Cornelis Traas met procuratie van haar moeder Janneke Jans de Mol, *“staende op 117 Roeden erfpagt (F-312, 313), waer mede nog in pagte sal volge 130 Roeden Boomgaard (F-311) met 100 Roeden weije”*. Het aankoopbedrag wordt niet vermeld, maar wel diverse schulden die de koopster voor haar rekening neemt, zoals een *“paeijbrieff op gemelte hoejken”* van £ 23, af te lossen met £ 5 per jaar. Zo zijn er nog twee posten waarmee het totaal bedrag aan schulden wat de koopster tot haar last neemt, op £ 51-4-0 komt. Daarnaast blijft nog een aan te kopen perceel *“eijge erve, bezaeijdt met tarwe”* over, met een grootte van 273 Roeden, wat mede gezien de beschreven ligging, het vlakbij in de Thijshoek liggende, noordwestelijke deel van perceel 73 moet zijn (48).

3.3 Van stagnatie en depressie naar economische groei

Tussen 1723 en 1729 moet Jacobmijntje van Heerenthals de boerderij verkocht hebben aan Antonij Vroone, die het *“Hoefitie met omtrent 1 Gemet erve met 117 Roeden erfpagt van de Kerke Signoutskerke à 5 Schellingen de hoop, staende aen den Grooten Dijk”* op 30 september 1729 voor £ 47 weer doorverkoopt aan Davit Adriaense (49). Deze boert er slechts 2 jaar op, want op 8 juni 1731 wordt het hoejfe overgedragen aan Jacobus Verschuijle voor £ 34 (50). Dit was al weer 28 % minder dan hij er twee jaar daarvoor, voor betaald had. Langzaam maar zeker naderen we ook hier het dieptepunt van de 100 jaar durende depressie in de landbouw, waaraan blijkbaar naast de waardering van de landerijen, ook de waarde van de boerderijen onderhevig was (51). Ook het boerenbedrijf van Jacobus Verschuijle heeft deze crisistijd wellicht niet doorstaan, want bij de volgende transactie in 1743 zien we dat Pieter van den Berge *“in qualiteijt als Geregtsbode der Parochie ende Heerlijckheijt van Signoutskerke”*, de

boerderij overdraagt aan Jan Hendrikse Cusee (52). Het wordt dan verkocht voor £ 32 – 5 – 0 Vls, welke verkoop echter al geëffectueerd zou zijn op 14 maart 1739. Het jaar daarop in 1744 wordt de overdracht naar Jan Hendrikse Cusee in een nieuwe transportakte nog een keer herhaald, weer door de *“Gerechtsbode Pieter van den Berge, bij vertrek van Job Poelman”* (53). Eraan toegevoegd is, dat de *“coop onder meerdere partijen gelegen is in Baarsdorp, in de Huibregtse Gemerken”*, de veldhoek ten noorden van de Willem Wittenshoek. De koopprijs blijft £ 32 – 5 – 0 Vls, welke zou zijn voldaan op 14 maart 1739. Vanaf 1744 zien we in de overlopers ook een wijziging in de registratie van het eigendom van het perceel van 117 Roeden (perceel 312, 313), het perceel waar de boerderij op stond (zie bijlage 1, tabel 67). Het eigendom verandert van *“Armen alhier in den hoek van den dijk”* in 1730 naar *“Jan Cusee, erfpacht van de Armen alhier”* in 1744, 1751 en 1758. Kort voor augustus 1760 komt Jan Cusee te overlijden en draagt zijn weduwe de boerderij over aan Claas Cornelisse Duyvewaart (54).

Figuur 9. Verloop van de waarde van de boerderij aan de Grote Dijk 2

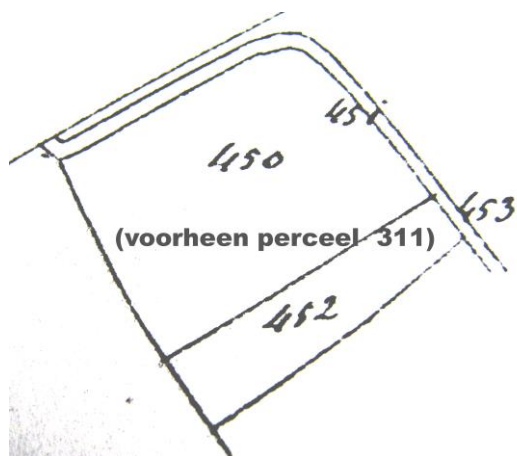
We zien hier dat de seculaire trend van dalende verkoopprijzen met een opbrengst van £ 55 wordt doorbroken. Hiervoor moest Claas Duyvewaart echter wel een lening afsluiten van £ 50 à 4 % rente bij Jacobus Louwaart (55). De periode vanaf 1750 was in economische zin een bloeiende periode en Claas Duyvewaart boerde daarin goed op het hoeffe onderaan de Grote Dijk. Dit kunnen we onder meer afleiden uit de aankoop van het direkt aan zijn erf grenzende perceel weiland van 1 Gemet 10 Roeden (perceel 310) in 1768 van Jacobus Louwaart, zijn eerdere geldverstrekker (56). De koopsom wordt niet vermeld, want *“de coop is in de levering te Baarsdorp op denselven datum gestelt”*. Hij had dus blijkbaar nog meer landerijen onder Baarsdorp gekocht, maar hoeveel en voor welk bedrag? Pas wanneer Claas Duyvewaart eind 1775 komt te overlijden, vinden we de *“Weijen onder Baarsdorp”* bevestigd, als H.P. van Steveninck als executeur in de nagelaten boedel, het hoeffe met de landerijen overdraagt aan Janis Raven (57). Het geheel, inclusief perceel 310 en de weilanden onder Baarsdorp, wordt dan verkocht voor £ 250 Vls, wat echter niet direkt te vergelijken is met vroegere koopsommen, omdat hier meer grond bij zit. Wanneer 14 jaar later de boerderij doorverkocht wordt aan Marinis Wiskerke (58), kunnen we een inschatting maken van de bijdrage van de landerijen, omdat hier de weilanden onder Baarsdorp gekwantificeerd worden als *“weye onder Baarsdorp in Verlijdenhoek 4 Gemet 33 Roeden, nog aldaar 279 Roeden”*. Wanneer de koopsom gecorrigeerd wordt met de grondprijs van 1776 (51) komt de waarde van boerderij en erf nog op £ 128, wat nog steeds een prijsexplosie genoemd kan worden. Evenzo dient de koopsom van £ 350 die Marinis Wiskerke in 1790 betaalde voor het geheel, gecorrigeerd te worden met de toen geldende gemiddelde grondprijzen, waarmee de waarde van de boerderij dan op £ 155 komt (59). Marinis Wiskerke boert er 10 jaar, voor hij het hoeffe, staande op 117 roeden erfpacht à 5 schellingen per jaar, met 1 Gemet 10 Roeden boomgaard (perceel 310) voor £ 91-13-4 doorverkoopt aan Jan Cornelisse Goense (60). Na korrektie voor de ruim 1 Gemet boomgaard, brengt de boerderij dan nog slechts £ 56-13-4 op.

3.4 Ontwikkeling waarde van de boerderij

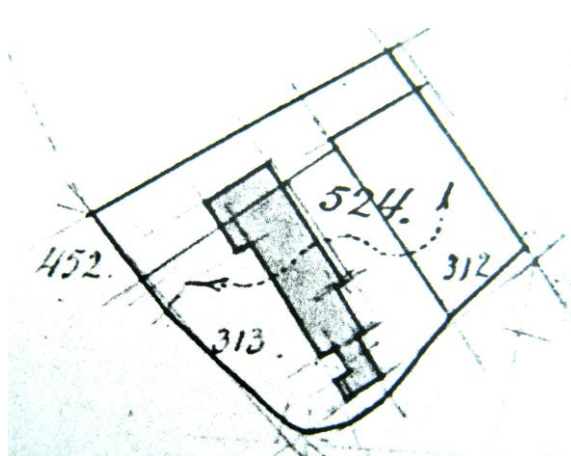
In figuur 9 zijn de verkoopprijzen van de boerderij aan de Grote Dijk grafisch weergegeven. Wat hieraan opvalt in de vroege periode is de plotselinge stijging in 1693. De oorzaak zou een kwaliteitsimpuls door een grondige renovatie of nieuwbouw kunnen zijn. Immers, in het voorjaar van 1683 wordt de boerderij door het Armbestuur van Sinoutskerke verkocht aan Jan Marijnisse Leeuwenburch, die het in de zomer doorverkoopt aan Bastiaan Pieterse Borger, onder het beding dat hij het gedurende 9 jaar zou onderhouden en repareren (40). Hierin is hij niet geslaagd, omdat hij in 1687 komt te overlijden. Bovendien verklaart dit zeker niet een ruime verdubbeling van de waarde in 1693. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat de waarde van de boerderijen parrallel liep met de prijzen van landbouwprodukten, die in deze tijd tijdelijk weer omhoog gingen door de 9-jarige oorlog van 1688 – 1697 (61). Hoe dan ook, vanaf 1693 zet een regelmatige daling in van de waarde van de boerderij, tot deze omstreeks 1740 – 1750 een minimum bereikt dat ongeveer 60 % lager ligt dan in 1693. Rond 1750 zette de groei van de bevolking weer in, een aantal landbouwkundige vernieuwingen die tijdens de depressie periode waren ontwikkeld, werden in de praktijk gebracht, het herstel van de economische groei in de agrarische sektor was daar. Parrallel met de sterk oplopende graan-, pacht- en grondprijzen, liep ook de waarde van de boerderij aan de Grote Dijk in de 50 jaar daarna weer sterk omhoog.

Figuur 10. Splitsing boomgaard (311) en vereniging erf en nieuwbouw boerderij (313, 312, 452)

Hulpkaart 3, september 1837

Hulpkaart 26, augustus 1886

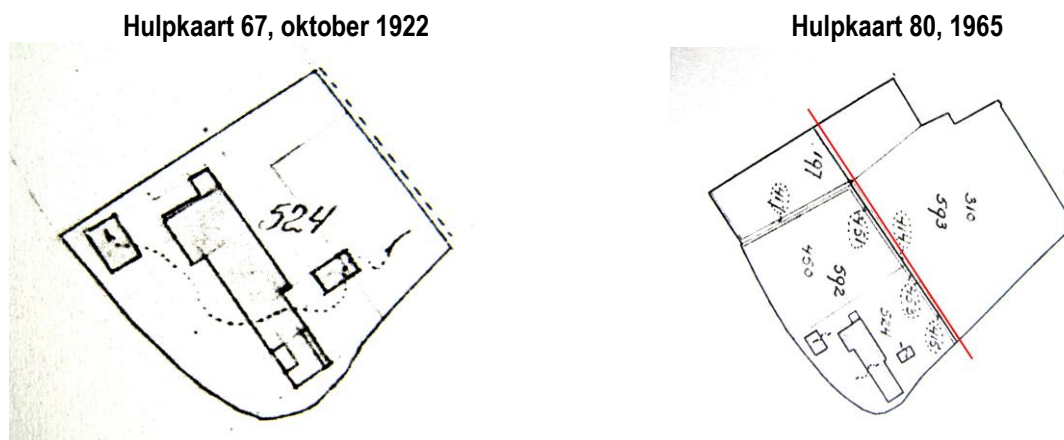
Jan Cornelisse Goense blijft mogelijk boeren aan de Grote Dijk tot 1811. In ieder geval wordt hij in 1807 nog geregistreerd als *“erfpachter van de Armen alhier”* op perceel 312 en 313 en als eigenaar van perceel 310 (62). Waarschijnlijk was hij ook pachter van perceel 311 met als eigenaar eveneens de *“Armen alhier in den hoek van den weg”*. In 1811 zien we aan het allereerste bevolkingsregister dat het huis met huisnummer 12 (perceel F-313) dan bewoond wordt door Janus de Grote, 35 jaar en dagloner, met zijn vrouw en 3 kinderen (63). Zijn opvolger op nr. 12 in 1813 is de 34-jarige Cornelis Wiskerke, landbouwer (64). Hij woont er dan samen met zijn vrouw Adriana Lokerse en 2 kleine kinderen onder de 12 jaar. Verdere bewoners zijn dan een dienstmeisje van 13 jaar, Pieterella Geus en de 31-jarige Abraham Toutenhoofd, burgemeester, geboren te Westkapelle. In 1815 dient zich het volgende gezin van Jan Hoekman, arbeider, en Josina de Boot met 2 kleine kinderen vanuit Driewegen al weer aan (65). Op 2 oktober 1816 wordt het derde kind Antonie Hoekman hier onder aan de Grote Dijk geboren. Overigens is de vraag of de 3 hiervoor genoemde gezinnen eigenaar waren van de boerderij of alleen huurders. Het is immers goed mogelijk dat Jan Cornelisse Goense eigenaar bleef van 1800 – 1814 (62). In 1814 wordt in de overlopers weer een nieuwe eigenaar geregistreerd, Adriaan Onderdijk (66), die de boerderij in 1818 overdraagt aan Pieter van Eijkeren. Dat deze eigenaar/bewoner is van de hoeve blijkt uit de overloper van 1821 en het bevolkingsregister van 1815 (67, 68). Pieter van Eijkeren blijft met zijn gezin 10 jaar op de boerderij, waarna Adriaan Noels, 32 jaar en schaapherder, het hoeve in 1828 overneemt (69). Deze blijft eigenaar van de boerderij gedurende 55 jaar, tot hij in 1882 op 85-jarige leeftijd komt te overlijden. In deze periode is hij samen met zijn vrouw Anthonina de Koning en 7 kinderen, de bewoner van het huis op huisnummer B-13 (70).

3.5 De kadastrale periode

Bij het opzetten van het kadaster in 1832 is Adriaan Noels ook de eerstgenoemde eigenaar van perceel 313, huis & erf, met een oppervlakte van 8,50 are (71). Verder waren ook de percelen 310 (bouwland), 311 (boomgaard) en 312 (bos) in zijn bezit, met een totaal oppervlakte van 73,30 are. Deze percelen komen overeen met de in de overlopers genoemde percelen van 117 Roeden (perceel 312, 313), 130 Roeden (perceel 311) en 1 Gemet 10 Roeden (perceel 310), die na omrekening op 72,86 are uitkomen, een verschil van 0,6 %. Tenslotte had Adriaan Noels ook nog het aangrenzende perceel 309 (35,80, bouwland) in zijn bezit.

Op 30 september 1837 wordt perceel 311 op schriftelijk verzoek gesplitst in perceel 450 (16,64 are, boomgaard) en perceel 452 (3,36 are, boomgaard) (72)(figuur 10). Perceel 450 wordt overgedragen aan de Armen van Sinoutskerke en een klein deel van de boomgaard, perceel 452, houdt Adriaan Noels zelf. Hiermee worden zijn kosten (grondbelasting) gereduceerd van fl. 10,40 tot fl. 1,75 (72). Het jaar daarop in 1838 koopt Adriaan Noels in het Ganzengebied perceel D-83 (25,50 are) en in 1844 onder het grondgebied van Baarsdorp F-217 (89,80 are), beiden bouwland. Hiermee komt hij op een areaal van 247 are 59 ca. Overigens verkoopt hij perceel 83 in 1847 al weer aan Jacobus Pijke en Josina Oranje, winkeliers te Heinkenszand. Wanneer Adriaan Noels op 14 mei 1882 op 85-jarige leeftijd komt te overlijden, neemt zijn zoon Marinus Noels in het jaar daarop het bedrijf over (73). Wanneer echter zijn zus Sara Piernella Noels, 46 jaar oud, hierna op 22 mei 1884 trouwt met de evenoude weduwnaar Pieter de Kraker, is er spoedig weer een transactie op komst. In de eerste helft van 1886 verkoopt Marinus Noels de boerderij al weer aan zijn zwager Pieter de Kraker, die in augustus 1886 een flinke verbouwing of nieuwbouw uitvoert aan de boerderij, waarbij de percelen 452, 312 en 313 herverkaveld en verenigd worden tot perceel 524 (zie figuur 10) (74). Op 25 maart 1892 besluiten het echtpaar Pieter de Kraker en Sara Piernella Noels, haar broer Marinus Noels en zijn 22-jarige dochter Prijntje de Kraker om te emigreren naar Noord-Amerika, wellicht om de nog steeds voortdurende crisis in de landbouw te ontvluchten.

Figuur 11. Bijbouw rond de boerderij in 1922 en herverkaveling van het erf in 1965

Op 6 april 1892 laat Hubregt Drijdijk zich als volgende boer en bewoner van de boerderij op B-13 inschrijven, samen met zijn vrouw Tannetje Rijk en 6 kinderen (75). Wanneer hun moeder Tannetje Rijk op 5 maart 1906 komt te overlijden (75), zijn er nog 4 kinderen thuis, Piernella, Johannes, Jacob en Hubertus, in leeftijd variërend van 30 tot 41 jaar. Op 4 december 1921 overlijdt ook hun vader Hubregt Drijdijk. Kort hierna vindt in de loop van 1922 de overdracht plaats van de boerderij naar de oudste zoon Jacob Drijdijk en consorten, zijn 2 broers en zus, ieder voor $\frac{1}{4}$ deel. (76). In oktober van datzelfde jaar 1922 wordt de boerderij door de gebroeders Drijdijk verder uitgebreid met losstaande gebouwen (zie figuur 11, hulpkaart 67, oktober 1922). Wanneer op 5 januari 1938 Hubertus (of Hubrecht) Drijdijk op 68-jarige leeftijd komt te overlijden, is Jacob al 73 jaar oud en zijn Piernella (64) en Johannes (61) ook al wat op gevorderde leeftijd. Zij blijven dan met z'n drieën nog eigenaar van de boerderij, maar wonen aanvankelijk te Heinkenszand en later te Lewedorp (77). De boerderij wordt vanaf 23 maart 1938 verpacht aan Willem de Baar en Jobina de Winter, beiden 38 jaar (78). De opvolgende eigenaren Marinus Polderdijk (1956 – 1962) en Jacobus en Pieter van 't Westeinde (1962 – 1981) (79) brachten hierin geen verandering, Willem de Baar bleef ook hun pachter op de boerderij aan de Grote Dijk.

Tenslotte vindt in 1965 nog een herverkaveling plaats, waarbij de boerderij met erf en gebouwen (perceel 524), de boomgaard op perceel 450, perceel 310 en perceel 197, juist over de grens met Baarsdorp in de Hubregtse Gemerken, onderverdeeld worden in perceel 592 en 593 (zie figuur 11, hulpkaart 80, 1965). Als we de gehele kadastrale periode overzien, blijkt dat onder de 3 eerstgenoemde eigenaren (Adriaan Noels, Marinus Noels, Pieter de Kraker) die de tijdsfase 1832 – 1892 omvat, het areaal in eigendom varieerde van 132 tot 244 are. Dit was opgedeeld in 5 – 10 percelen, gelegen in de omgeving van de boerderij in de Willem Wittenshoek, in het Ganzengebied (perceel 72 en 83) en in de Danielspolder (D-17). Na deze tijdsfase breekt er onder de fam. Drijdijk (1892 – 1956) een periode aan met lichte expansie van 244 are tot 453 are. Soms ging men hierbij ook wel eens net de grens met Baarsdorp over, in de Hubregtse Gemerken (F-197, 198).

4. **Geschiedenis boerderij aan de Baarsdorpseweg 1 (perceel F-294)**

Uitkijkend over de tarwevelden van de Noordhoek, ziet men de boerderij al van grote afstand liggen. Markant staat hij daar tegen het decor van een aantal populieren, al bijna 100 jaar. Een huis met een dakkapel en drie ramen aan de voorkant, met daartussen de voordeur. Eraan vast gebouwd de zwart geteerde schuur met mendeuren en raampjes die allemaal witte randen hebben, evenals de dakgoten. Maar ook hier heeft de tijd al zijn werk gedaan, in 2012 was het silhouet van de statige rij populieren plotseling verdwenen. Ruim 85 jaar nadat ze geplant waren door Adriaan van de Vrie, de stichter van de hoeve, samen met zijn 8-jarige zoon Quinten, vormden ze nu, bijna 30 meter lang, toch een te groot gevaar voor de boerderij bij een storm (80).

Figuur 12. De boerderij aan de Baarsdorpseweg 1 in de Willem Wittenshoek op perceel F-294

4.1 **Concentratie en uiteenvallen eigendom, 1730 – 1910**

Perceel 294 van 2 Gemet 3 Roeden was in 1596 eigendom van de dochter Neelken van Jan Jorissen, die de boerderij op perceel 296, en het oostelijke stuk van de Willem Wittenshoek tot 1624 in bewerking had (zie bijlage 1, tabel 61, 62). Neelken Jan Joris behield haar bezit tot 1652, waarna het perceel korte tijd in handen kwam van Jan Pierss Weese (1652 – 1659) en Boudewijn Jansse Westerwijk (1659 – 1673). Hierna ging het perceel gedurende

geruime tijd over in handen van David van der Nisse, raatsheer van Nisse (1673 – 1727), om het in 1727 uit handen van Gillis van der Nisse definitief over te dragen aan de opvolgende eigenaren van Tôôhuus, op dat moment Gerard Dirkzes Weese, ofwel Johanna Remstee (20). Omdat zij op dat moment een kind van 8 jaar oud was en met haar moeder in Goes was gaan wonen, werden dit soort transakties behartigd door haar oom Cornelis Dirkse Remstee. In 1730 had Johanna Remstee op deze wijze door regelmatige aankopen van haar oom, het gehele oostelijke stuk van de Willem Wittenshoek (perceel 292 – 298) in eigendom gekregen. De opvolgende eigenaren van perceel 294 waren identiek aan de geschetste in figuur 5, vanaf haar echtgenoot Hendrik Frederik de Loos (1738 – 1749) tot aan Dina Mol, de weduwe van Marinus Everse (1902 – 1911).

Marinus Everse was een kleinzoon van Christiaan Jacobse Everse en Tannetje Verheule. Hij had na de dood van zijn moeder Pieterella Derto in 1865, de hofstede Tôôhuus zo goed mogelijk door de agrarische depressie (1878 – 1894) geleid, samen met zijn schoonzoon Quinten van de Vrie Sr. (81). Quinten van de Vrie was namelijk op 27 februari 1880 als boereknecht, afkomstig uit Kapelle, getrouwd met de oudste dochter van Marinus Everse, Pieterella Everse en was bij de fam. Everse op Tôôhuus ingetrokken (82). Wellicht was dit één van de signalen van de crisis, want ook de 7 kinderen van Quinten van de Vrie en Pieterella Everse werden allen geboren op Tôôhuus, temidden van het gezin van hun grootouders Marinus Everse en Dina Mol. Zij groeiden op in de jaren 1880 – 1900, toen de crisis in de landbouw op z'n hevigst was.

In deze periode huwden ook de andere 3 kinderen Everse, Adriana (1885), Cornelia (1895) en Johanna (1907) en verlieten Tôôhuus. Toen Marinus Everse op 15 april 1902 kwam te overlijden, was er voor Quinten van de Vrie en Pieterella Everse nog niets geregeld voor wat betreft de overdracht van de landerijen, de dieren en verdere inventaris. Na het overlijden van Dina Mol op 25 mei 1909, moest de gehele nalatenschap dan ook conform de wetgeving verdeeld worden onder de 4 kinderen Everse. Quinten van de Vrie en Pieterella Everse verkregen Tôôhuus en een deel van de ruim 15 ha. landerijen. Hoewel hij al 30 jaar op Tôôhuus woonde, kreeg Quinten dus uiteindelijk pas op z'n 62ste de hofstede op zijn naam. Bovendien werd er op 6 augustus 1909 een koopdag gehouden, waarbij alle roerende goederen, verdeeld in 153 kavels, werden geveild en toegewezen (83). Deze brachten in totaal fl. 3957,= op, waaruit Quinten van de Vrie 68 kavels koopt ten bedrage van fl. 1487,25. Het opvallende bij de verdeling van de landerijen is, dat er zich onder de kopers drie zoons van Quinten van de Vrie bevinden : Marinus, Quinten Jr. en Adriaan van de Vrie, die gezamenlijk bijna 30 % van de grond kopen. Quinten van de Vrie Sr. verkreeg 45 % van de grond. De noord-oost hoek van de Willem Wittenshoek viel bij deze verdeling nu voor het eerst sinds 1730 uit één : F-292, 293 en 294 gingen naar Marinus van de Vrie, perceel 296 en het oostelijke deel van 297 (F-467) naar Quinten van de Vrie Jr. en perceel F-295 werd gekocht door de Kerk van Sinoutskerke. Adriaan van de Vrie verkreeg hierbij uitsluitend perceel E-257 van 77,70 are in de Noordhoek (84).

Zo rond 1910, na de dood van zijn schoonouders, kregen Quinten van de Vrie en zijn zoons Marinus, Quinten Jr. en Adriaan, nieuwe kansen om te gaan profiteren van een trendbreuk in het landgebruik. Deze had zich al aangediend in de 19^e eeuw, maar was door de grote crisis tot stilstand gekomen. Op bestaand bouwland werd de braak verminderd, waar mogelijk werd grasland gescheurd en omgezet in bouwland. Het hing allemaal samen met de opkomst van nieuwe gewassen als mangelwortelen en suikerbieten, mogelijk geworden door een aantal biologische en chemische innovaties op het gebied van grond- en hulpstoffen, zoals kunstmest, zaaizaad en nieuwe veevoedermiddelen. De omwenteling, die met recht een agrarische revolutie genoemd werd, bracht een ongekende stijging van de produktiviteit met zich mee.

4.2 Nieuwe kansen na de landbouwcrisis van 1878 – 1896

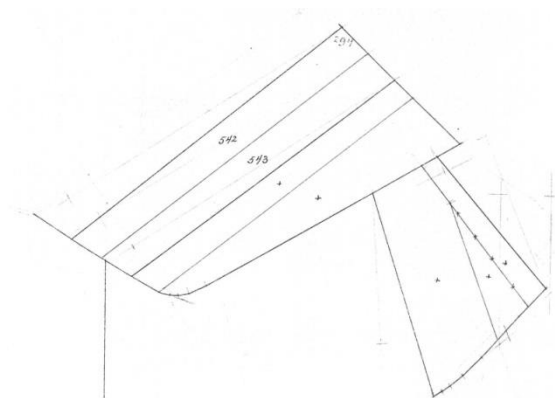
Deze trendbreuk werd ook voelbaar op Tôôhuus en omgeving, waar Quinten van de Vrie Jr. de dood van zijn grootmoeder in 1909 niet afwachtte, maar in 1908 al een nieuw huis bouwde op perceel F-296, toen nog eigendom van Dina Mol (zie hiervoor, de geschiedenis van perceel 296). In 1910 – 1912 werd het een smeltkroes van bruisende bouwactiviteiten met de afbraak en nieuwbouw van Tôôhuus, de grote boerenschuur plus bijgebouwen. Marinus van de Vrie vertrok na zijn huwelijk op 13 november 1913 naar Heinkenszand en had in de zomer zijn percelen bouwland in de Willem Wittenshoek F-292 en F-293 verkocht aan respectievelijk Dingenis en Adriaan van de Vrie (85). Maar wat gebeurde er met perceel F-294 ?

Dit perceel werd bij de verdeling van de nalatenschap van Dina Mol op een apart artikel nummer gezet onder de naam van Marinus van de Vrie "*en consorten*" (86). In 1910 vond een splitsing plaats van deze 79,20 are bouwland in F-542 (40,10 are) en F-543 (39,10 are) (zie figuur 13). Vervolgens vond bijschrijving plaats van F-542 onder artikel

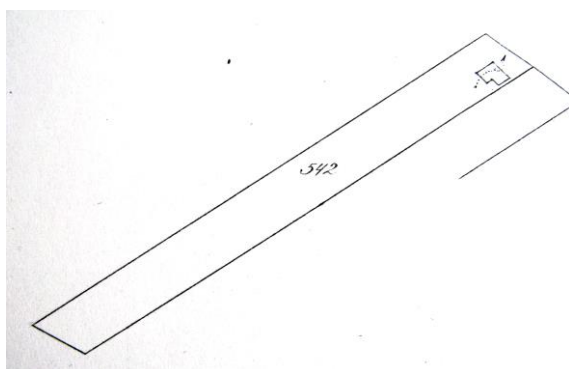
nummer 1240 van Marinus van de Vrie (87). Perceel F-543 wordt verkocht aan Quinten van Vrie Jr. In de zomer van 1913 verkoopt Marinus van de Vrie tenslotte perceel F-542 samen met F-293 aan Adriaan van de Vrie. Adriaan van de Vrie zette de nieuwbouwactiviteiten van de fam. van de Vrie verder voort, door op 27 september 1917 te trouwen met Maria Dekker en hiertoe in hetzelfde jaar een huis te bouwen op perceel F-542 (*"dj 1918, stichting"*) (85), de plaats van de latere boerderij aan de Baarsdorpseweg 1 (figuur 13).

Figuur 13. Splitsing en nieuwbouw op perceel F-294 in de Willem Wittenshoek

**Splitsing perceel 294 in perceel 542 en 543
(hulpkaart 43, april 1910)**

**Nieuwbouw op perceel 542 in 1917
(hulpkaart 58, november 1917)**

Wanneer Quinten van de Vrie Sr. en Pieterella Everse in de loop van 1920 kort na elkaar komen te overlijden, is er weer een verdeling van landerijen waarbij het opvalt dat Quinten Jr. naast de hofstede Tôôhuus, 77 % van de landerijen krijgt toegewezen. Blijkbaar waren er voldoende financiële middelen binnen de familie om de andere 6 kinderen te kunnen uitkopen. Van de 8 ha. eigen grond die Quinten van de Vrie Sr. bezat ging ruim 6 ha. naar Quinten Jr. en 2 ha. werd verdeeld onder de jongste kinderen (Benjamin, Jan). Adriaan van de Vrie bouwde na de dood van zijn vader gestaag verder aan de uitbouw van zijn huis op perceel F-542 tot een echte boerderij, wellicht mede ingegeven door de financiële ruimte die de erfenis hem bood. Zo bouwde hij in 1921 zijn eerste schuur, waarna het geheel geregistreerd wordt als *"huis, schuur, bouwland en erf"* (85). In 1921 koopt hij bovendien de percelen weiland D-151 en D-152 aan de Noordweg met het wegeling D-252 van Cornelis Vermue (88, 89) (zie figuur 14).

Figuur 14. Overzicht van het eigendom aan landerijen van Adriaan van de Vrie volgens artikel 1411

Lokalisering	Perceelnr.	Aard	Oppervlakte	Verkoper	Jaar
Kerkhoek	D-151	weiland	129,40	Cornelis Vermue	1921
Kerkhoek	D-152	weiland	39,10	Cornelis Vermue	1921
Kerkhoek	D-252	weiland	2,80	Cornelis Vermue	1921
Jan Verwellenhoek	E-214	weiland	79,90	Jan Joh.zn. Kloosterman	1922
Willem Wittenshoek	F-292	bouwland	81,80	Dingenis van de Vrie	1926
Willem Wittenshoek	F-391	watgang	1,49	Dingenis van de Vrie	1926
Noordhoek	E-257	bouwland	77,70	Dina Mol, wed. Everse	1910
Willem Wittenshoek	F-293	bouwland	47,10	Marinus van de Vrie	1913
Willem Wittenshoek	F-393	watgang	0,80	Marinus van de Vrie	1913
Willem Wittenshoek	F-542	huis, schuur, erf	40,10	Marinus van de Vrie	1913
		Totaal	500,19 are		

In 1922 koopt hij uit de boedel van Jan Kloosterman (90) een weiland (E-214) in de Jan Verwellenhoek en tenslotte in 1926 van zijn broer Dingenis (91) het vlakbij zijn boerderij liggende perceel F-292. Hiermee komt zijn areaal aan landbouwgrond op 5 ha. 19 ca. (figuur 14). De registratie van zijn bezittingen was aanvankelijk vrij gecompliceerd doordat ze verspreid waren over drie artikelnummers 1239, 1290 en 1411, allen op naam van Adriaan van de Vrie.

Onder artikel 1239 wordt in 1910 uitsluitend perceel E-257 geregistreerd uit de erfenis van zijn grootmoeder Dina Mol. Dit perceel wordt in 1917 bij vereniging van artikels overgebracht naar artikel 1290. Onder dit artikel waren in 1913 ook de percelen F-293, 393 en 542 ingeschreven, die hij toen overnam van zijn broer Marinus van de Vrie. Deze laatste 4 percelen worden tenslotte weer bij vereniging van artikels in 1928 overgebracht naar artikel 1411 (89). Artikelnummer 1411 was blijkbaar aangelegd in 1921 naar aanleiding van het overlijden van zijn ouders in 1920. In dit laatste artikelnummer wordt ook voor het eerst het adres B-14 vermeld.

4.3 Van eigenaar naar pachter in de crisistijd, 1929 – 1940

In deze periode brak de grote crisis van de jaren '30 uit, die zijn oorzaken vond in een overproductie in de landbouw en industrie in Amerika (92). De overproductie in de landbouw ontstond in de jaren '20 doordat Amerika tijdens de eerste wereldoorlog veel voedselhulp verleend had aan Europa. Toen Europa zelf zijn voedsel weer ging verbouwen, kwamen de Amerikaanse boeren met een geweldige overproductie te zitten waardoor de prijzen daalden. Dit zorgde voor enorme schulden die de plattelandsbanken en zelfs de grote banken niet konden opvangen, wat mede leidde tot de crisis. Ten onrechte dachten de boeren dat alleen een nog grotere productie hen uit de problemen kon helpen, aangezien men vanwege de lagere prijs meer moest produceren om hetzelfde te verdienen. Dit leidde echter tot nog meer overproductie, die werd verbrand of in zee gegooid terwijl velen honger leden, maar het voedsel niet konden betalen. Een tweede oorzaak lag in de industrie, waar dankzij de mechanisering in de jaren '20 de productie enorm toegenomen was. De lonen stegen echter niet mee omdat de vakbonden zwak waren en er veel immigranten uit arme delen van Europa kwamen die bereid waren voor weinig geld te werken. Door de lage lonen in de industrie, waar toen de meeste Amerikanen werkzaam waren, konden veel mensen de produkten die in fabrieken geproduceerd werden niet betalen, waardoor deze ook met overproductie te kampen hadden.

De jaren '20 was een periode van economische voorspoed en stijgende beurskoersen. In 1929 stagneerde de economische groei echter en vond er op de grootste aandelenbeurs ter wereld in New York, op dinsdag 22 oktober 1929 een beurskrach plaats, die de geschiedenis in zou gaan als "Zwarte Dinsdag". Het algemene optimisme van de jaren '20 maakte plaats voor een wijdverspreid pessimisme, mensen gingen minder uitgeven en bedrijven stelden hun investeringsplannen uit, waardoor de productie en de werkgelegenheid sterk afnamen. Hoewel toen nog sprake was van een normale recessie, verslechterde de situatie in de jaren daarna, waarin de productie en de beurskoersen verder afnamen van 350 in 1929 tot 50 in 1932. De productieafname ging gepaard met ontslagen, waardoor de werkloosheid opliep tot meer dan 20 % van de beroepsbevolking. Voor veel mensen betekende dit bittere armoede. Ook de banken raakten in de problemen doordat bedrijven en particulieren hun leningen niet meer konden terugbetalen.

De Nederlandse economie stortte niet direct in na de beurskrach op Wall Street. De aandelenkoersen op de Amsterdamse beurs daalden wel en de export en prijzen van landbouwprodukten eveneens. Maar omdat de consumptieve uitgaven en de overheidsinvesteringen nog flink stegen in 1930, leek de Nederlandse economie als geheel nog niet in zwaar weer te verkeren. Het tij zou keren in 1931. De andere landen, handelspartners van Nederland, hadden met het oog op de depressie in eigen land protectionistische muren opgebouwd, met het gevolg dat de Nederlandse export flink daalde. Terwijl de werkloosheid in eerdere jaren nog was afgenomen, nam deze in 1931 juist toe, evenals in de jaren daarna. Was er in 1929 nog sprake van 40.000 werklozen, in 1931 was dit aantal al opgelopen tot 144.000 en op het hoogtepunt van de crisis in 1935 – 1936 waren volgens de cijfers meer dan 500.000 mensen werkloos, bijna een kwart van de beroepsbevolking. In de meeste geïndustrialiseerde landen trok de economie vanaf 1933 alweer aan, maar het zou nog tot 1936 duren voordat Nederland het dieptepunt van de depressie bereikte. Andere landen hadden de economische situatie fors weten te verbeteren na devaluatie van hun valuta, omdat hiermee de export weer op gang kwam. Nederlandse produkten bleven te duur en pas toen de gulden gedevalueerd werd, kon de Nederlandse economie weer aansluiting vinden bij de internationale conjunctuur en kon de economie langzaam herstellen.

Adriaan van de Vrie en zijn broer Quinten Jr. van Tôôhuus trekken uit bovenstaande situatie verregaande consequenties. Allereerst verkoopt Quinten zijn boerderij Tôôhuus met de landerijen in 1935 aan Johannes Pilaar, onder de voorwaarde dat hij er als pachter kan blijven wonen en de landerijen blijven bewerken (93). Ook voor Adriaan van de Vrie was het door de crisistijd blijkbaar gunstiger om te pachten dan alles in eigendom te houden. In 1938 verkoopt hij zijn huis en boerderij met alle landerijen aan Cornelis en Marinus Uitterhoeve te Heinkenszand (94). Adriaan van de Vrie bleef als pachtboer op de boerderij op B-14 (Baarsdorpseweg 1) wonen en de landerijen bewerken. De Uitterhoeve's, die ieder voor de helft eigenaar werden van de 10 percelen van Adriaan van de Vrie,

hadden tot dan toe vanaf 1913 uitsluitend de percelen E-124, 125 en 126 in de Zuiderbijlhoek binnen de sectie Vrouweput onder Baarsdorp in eigendom. Adriaan van de Vrie heeft volgens overlevering (80), deze 3 percelen bouwland van totaal 1,5 ha. er ook bij gepacht. Na de overdracht van de pacht op zijn zoon Quinten Cornelis van de Vrie heeft deze de landerijen nog geruime tijd beboerd. De 3 percelen in de Zuiderbijlhoek lagen aanzienlijk hoger dan het omringende land en werden daarom in de volksmond d' Oôhe Vrôône genoemd. Quinten Cornelis van de Vrie blijft d'Oôhe Vrôône pachten, ook wanneer deze in 1971 bij een gemeentelijke herindeling overgedragen wordt aan de gemeente Goes. Zijn dochter Addie van de Vrie heeft in 1975 op d'Oôhe Vrôône de fundamenten van een landarbeidershuisje uitgegraven, mede naar aanleiding van de verkavelingen die toen plaatsvonden (95). Men vermoedde hier restanten van bebouwing omdat Quinten Cornelis van de Vrie hier regelmatig met de ploeg op funderingsresten stuitte. Na het uitgraven kwamen vrij zware fundamenten tevoorschijn aan de rand van een reeds in de 11^e eeuw opgevolde kreek. Oele sluit niet uit dat het fundament opgebouwd is uit eerder gebruikte baksteen, afkomstig van het gesloopte kasteel van Baarsdorp, dat vrij dicht in de buurt stond en begin 17^e eeuw gesloopt werd (96). Quinten Cornelis van de Vrie heeft tenslotte als laatste van de Vrie de boerderij op perceel F-294 aan de Baarsdorpseweg 1 in 1983 verlaten.

5. Samenvatting en conclusies

Noordweg 2 (perceel F-296)

De Willem Wittenshoek lag ten noorden van het Ganzengebied tussen de Grote Dijk en de Baarsdorpseweg. Deze kleine veldhoek (22 percelen, ruim 12 ha.) was in het zuiden begrensd door de Noordweg en in het noorden door de watergang. De belangrijkste motivatie om binnen de studie aan het Ganzengebied hier aandacht aan te besteden, was de ligging van 3 boerderijen in deze veldhoek, die met hun landerijen in het Ganzengebied hebben bijgedragen aan de geschiedenis hiervan.

Op het huidige adres Noordweg 2 treffen we al in de vroegste periode (1596 – 1624) een belangrijke boer binnen de heerlijkheid Sinoutskerke, Jan Jorissen. Met zijn aanzienlijk areaal van 73 Gemet 115 Roeden grond in gebruik zal hij op zijn *“Hoff ende Boogaert”*, naast boer, bijvoorbeeld als schepen op lokaal nivo toch een bepaalde maatschappelijke positie bekleed hebben. Binnen de Willem Wittenshoek had Jan Jorissen bijna 60 % van de grond in gebruik, in het Ganzengebied was dat in die periode met ruim 40 Gemet het grootste aandeel van alle boeren uit de omgeving. Door de wat hogere ligging van de Willem Wittenshoek op een secundaire kreekrug zullen veel landerijen ingezet zijn voor akkerbouw, maar ook tuinbouw in de vorm van boomgaarden kwam daar al opvallend veel voor. Uit het feit dat Jan Jorissen in 1596 van de gebruikte grond ongeveer 20 % in eigendom had, zou men kunnen afleiden dat hij al een redelijk gesetelde boer moet zijn geweest. Hij moet bovendien geprofiteerd hebben van de bloei van de afzetgebieden voor agrarische produkten, de Zeeuwse en met name ook de Vlaamse steden. De economische ontwikkelingen zullen Jan Jorissen in de jaren die volgden flink geholpen hebben, hij had de wind in de rug.

Rond 1624, Jan Jorissen is dan wellicht al overleden nadat hij meer dan 25 jaar geboerd heeft op de hofstede, worden de boerderij en landerijen verkocht aan verschillende eigenaren en ook de pacht wordt opnieuw toegewezen. In 1638 zien we reeds het begin van de expansiedrang van een nog jonge Geert Diericxss van het tegenover de boerderij liggende Tôôhuus, die dan al percelen van het *“Hoff ende Boogaert”* in eigendom en gebruik neemt. Tussen 1652 – 1659 neemt Geert Diericxss de boerderij ook tijdelijk over en onder zijn leiding wordt het erf vergroot van 260 tot 310 Roeden. Zijn opvolger Marinis Piersse Verschuijle (1659 – 1687) was naast boer ook bestuurder van Sinoutskerke in de functie van schepen. Toch moet hij volgens bepaalde bronnen in deze 30 jaar onder een toenemende invloed gestaan hebben van de schout Geert Diericxs, zijn overbuurman. Het was ook het begin van een langdurige stagnatie en depressie, waaraan met name de agrarische sector leed door dalende graanprijzen en uiteindelijk ook produkten als vlees en zuivel. Bovendien drukten voortdurend stijgende belastingen (grondbelasting, polderlasten) zwaar op het bedrijf en was dit wellicht mede door het nog zeer beperkte areaal grond bij de boerderij (13 Gemeten), niet langer levensvatbaar. In 1714 wordt de boerderij verkocht aan Gerard Dircxsse Jr., die de tegenover liggende hofstede Tôôhuus van zijn grootvader Geert Diericxss geërfd had. Wellicht is hij ook kort hierna onder de slopershamer gevallen. De crisis situatie in de landbouw is hier ongetwijfeld mede debet aan geweest.

Pas 200 jaar later werd er in 1908 door Quinten van de Vrie Jr. op dezelfde plaats in de Willem Wittenshoek weer een huis gebouwd. Hij zou dit in de jaren daarna uitbouwen tot een boerderij met huis, schuur, varkenshok, bouwland en erf. Quinten van de Vrie Jr. verkoopt de boerderij in de Willem Wittenshoek in 1921 in verband met de opvolging van zijn vader op Tôôhuus. De laatste boer op deze historische lokatie in de Willem Wittenshoek, Jan Willem Minnaard, heeft hier de afgelopen 40 jaar een melkveehouderij en akkerbouwbedrijf geleid en is de huidige bewoner van de boerderij aan de Noordweg 2.

Grote Dijk 1 (perceel F-313)

In de hoek van de Grote Dijk en de Noordweg treffen we pas in 1661 in de bronnen het eerste concrete bewijs van bewoning. Op het *“lanthouffken met sijn gevolge”*, eigendom van de Armen van Sinoutskerke, boert dan Pieter Croocq, die het in erfpacht heeft voor 5 schellingen per jaar. Hij heeft dan naast een boerderij en erf, een stukje bos en 130 Roeden boomgaard in pacht van de Armen van Sinoutskerke. Dat de voorgangers van Pieter Croocq ook pachtboeren waren op de boerderij aan de Grote Dijk, is aannemelijk te maken uit de overeenkomst van een aantal gepachte landerijen in het Ganzengebied.

Vanaf 1661 treffen we een hele reeks opvolgende eigenaren of erfpachters van het hofje, waaronder Cornelis Laurisse Traas (1699 – 1719), die er 20 jaar blijft boeren voor nog steeds 5 schellingen per jaar. Cornelis Traas kocht de boerderij voor £ 62 en sloot hiervoor een hypotheek af van dezelfde som, waarop hij £ 4 per jaar moest aflossen. Ook moesten zijn twee broers in deze crisistijd als borgen optreden, de prijzen in de landbouwsektor

daalden immers voortdurend, dus was het een risicovolle onderneming. Cornelis Traas bleef echter een ondernemende boer en slaagt erin om het totaalbedrag van £ 62 in 15 jaar af te lossen. Wanneer het 5 jaar later in 1719 verkocht wordt, zit men al vele jaren in een dalende waarde trend voor het boerderijtje. Zo wordt het hoeffe in 1731 overgedragen voor £ 34, ruim 50 % van het bedrag wat Cornelis Traas ervoor betaald had.

Langzaam maar zeker naderen we hier ook het dieptepunt van de 100 jaar durende depressie in de landbouw, waaraan blijkbaar naast de waardering van de landerijen, ook de waarde van de boerderijen onderhevig was. Bij de overdracht van de boerderij in 1760 aan Claas Cornelisse Duyvewaart zien we dat de seculaire trend van dalende verkoopprijzen met een opbrengst van £ 55 wordt doorbroken. Claas Duyvewaart boerde goed op het hoeffe onderaan de Grote Dijk, wat ook af te leiden is uit de voortdurende aankopen van landerijen binnen Sinoutskerke en Baarsdorp. Wanneer het in 1776 verkocht wordt voor £ 128 kan men nog steeds spreken van een prijsexplosie.

We kunnen hieruit concluderen dat parrallel aan de prijsontwikkeling van landbouwproducten, eind 17^e eeuw ook een regelmatige daling van de waarde van deze boerderij inzette, tot deze omstreeks 1740 – 1750 een minimum bereikt dat ongeveer 60 % lager ligt dan in 1693. Rond 1750 zette de groei van de bevolking weer in en parrallel met de sterk oplopende graan-, pacht- en grondprijzen, liep ook de waarde van de boerderij aan de Grote Dijk in de 50 jaar daarna weer sterk omhoog.

In de kadastrale periode wordt het hoeffe gedurende ruim 60 jaar geëxploiteerd door de schaapherder Adriaan Noels en zijn kinderen (1828 – 1892). Zijn zoon, schoonzoon en dochter besluiten wellicht onder druk van de grote 19^e eeuwse crisis in de landbouw (1878 – 1896), om te emigreren naar Noord-Amerika. Hoewel in de overlopers tot 1856 vermeld wordt dat het eigendom van de boerderij met erf toebehoort aan *“Adriaan Noels, erfpacht van de armen alhier”*, zijn op grond van de eerste kadastrale registratie (1832) het huis & erf plus omringende percelen het onbelast eigendom van Adriaan Noels. Vanaf 1892 wordt de boerderij verder uitgebreid met losstaande gebouwen door de fam. Drijdijk. Deze blijven eigenaar tot 1956, maar besluiten tot verpachting vanaf 1938 aan Willem de Baar. Ook onder de opvolgende eigenaren Marinus Polderdijk (1956 – 1962) en Jacobus en Pieter van 't Westeinde (1962 – 1981) bleef Willem de Baar pachter van de boerderij aan de Grote Dijk.

Baarsdorpseweg 1 (perceel F-294)

Uitkijkend over de tarwe- of aardappelvelden van de Noordhoek, zag men deze boerderij al van grote afstand liggen. Markant stond hij daar al bijna 100 jaar tegen het decor van een rij populieren. Maar ook hier heeft de tijd zijn werk gedaan, in 2012 was het silhouet van de statige rij populieren plotseling verdwenen omdat zij bij eventuele herfststormen een te groot gevaar vormden voor de boerderij.

Nieuwbouw op perceel F-294 vond pas plaats in het begin van de 20^e eeuw, na de grote 19^e eeuwse crisis, in de periode waarin de agrarische revolutie zich voltrok, een periode van grote veranderingen, van vernieuwingen en innovaties. Adriaan van de Vrie, een broer van Quinten van de Vrie Jr., zette in 1918 de nieuwbouw activiteiten van de fam. van de Vrie verder voort en bouwde in datzelfde jaar een huis op de plaats van de latere boerderij aan de Baarsdorpseweg.

Na de dood van zijn ouders in 1920 bouwde Adriaan van de Vrie gestaag verder aan de uitbouw van zijn huis tot een echte boerderij, wellicht ingegeven door de financiële ruimte die de erfenis hem bood. Zo bouwde hij in 1921 zijn eerste schuur en koopt hij enkele percelen grond aan. Waren de jaren 1920 nog een periode van economische voorspoed, in de jaren 1930 zou het tij volledig keren en Nederland in een diepe crisis storten. Adriaan van de Vrie trekt hieruit verregerende consequenties. In 1938 verkoopt hij zijn huis en boerderij met alle landerijen aan Cornelis en Marinus Uitterhoeve te Heinkenszand, onder de clausele dat hij als pachter op de boerderij kon blijven wonen en de landerijen blijven exploiteren. Adriaan van Vrie's zoon Quinten Cornelis van de Vrie, kreeg de pacht van de boerderij en landerijen van zijn vader overgedragen en heeft tenslotte als laatste van de Vrie de boerderij op perceel F-294 aan de Baarsdorpseweg in 1983 verlaten.

Bronnen en noten

1. RAZE 3501, Schepenakten van Sinoutskerke, folio 19v, 12-06-1662
2. Overloper Willem Wittenshoek 1596, volgnummer 21
3. Geregistreerd onder volgnummer 23 als *“Neelken, Jan Joris dochter”*.
4. Perceel 299 wordt in de overloper ook aangeduid als liggende *“oost aen 't wegefinck”*.
5. Overloper Willem Wittenshoek 1624, volgnummers 20, 21
6. Dit zijn tussen 1624 en 1680 voor de percelen 297 (deel van 1 Gemet 81 Roeden), 293 en 292 achtereenvolgens Jan Pierss opt Hoochuys, Pieter Lievense, Joos Marcusse en Jacob Pieterse de Coningh
7. Zie de wijziging van de oppervlakte gegevens in de overlopers van 1652 en 1659, volgnummers 20 en 21
8. Hij neemt tussen 1659 en 1666 de pacht over van Meeus Pierss Wed. , de 2 percelen blijven dan eigendom van Jacob Schelstrate
9. RAZE 3501, folio 26, 4 juli 1663, bij de overdracht van het eigendom in 1663 van Gillis Seijs Capelrie naar Cornelis van Oosten, blijft Marijnus Piersse Verschuijle baander voor 30 schellingen per Gemet
10. RAZE 3501, folio 74v, 25 december 1687, Marijnus Piersse Verschuijle levert aan Geeraert Diericxs *“een huijs met sijn gevolch binnen de heerlijkheyt van deser prochie op 1 Gemet 10 Roeden eijgen Hof & Boogaert en dat voor de som van 300 gulden die den voornoemde Marijnus Piersse Verschuijle schuldich was aen Geeraert Diericxs”*
11. Zie hoofdstuk 4.3.2, ontwikkeling oude landbouw, periode 1650 – 1750, blz. 15
12. Gedoeld wordt op 15 Gemet 235 Roeden gebruikte grond, waar Jan Jorissen in 1596 er 73 Gemet had
13. RAZE 3501, folio 75v, 28 februari 1688, bij de overdracht van een *“huijs met sijn gevolch, gelegen binnen de heerlijkheid van deser Prochie in Willem Wittenshoek op 1 Gemet 10 Roeden eijgen erve, sijnde Hof & Boomgaert”* blijkt dat de koper maar een beperkte kredietwaardigheid heeft, want hij heeft ook nog *“tot sijne laste een Capijtael van 16 £ Vls loopende op Intrest tegen de 16^e penning”*, wat een forse rente was. Om de rente en aflossing te garanderen, moet er dan ook iemand borg staan voor de betalingen van Lindert Heindricxs (*“borge voor de vijf eerste Jaer paeije”*)
14. RAZE 3501, folio 96, 18 december 1694, Lindert Heindricx (van Oosten) levert aan dhr. Cornelis Blaubeen een hoejfe in Willem Wittenshoek met 1 Gemet 10 Roeden eigen erf voor £ 25
15. Volgens de overlopers van 1702 en 1709 wordt *“Cornelis Blaubeen's Hoeve & Boogaert”* gepacht door Lindert Heijndricx van Oosten
16. RAZE 3501, folio 141v, 14 oktober 1713, Cornelis Blaubeen levert het hoejfe van Leendert Heindrixse Decker aan Heindrik Leenderse Decker, staande in Willem Wittenshoek met 1 Gemet 10 Roeden eigen erf, hof en boomgaard. Aanvankelijk staat er als verkoper boven de akte Leendert Heindrixsse Decker, maar dit wordt gecorrigeerd naar *“Cornelis Blaubeen, het huijs van Leendert Heindrixsse Decker”*. Ook het begin van de akte *“Leendert Heijndrixsse Decker leverde aan sijn soon Heindrik Leendertse Decker”* wordt hierop gecorrigeerd
17. RAZE 3501, folio 145, 16 juni 1714, Heijnderick Leendersse Decker levert aan Geert Dirxse een hoejfe met zijn gevolg in Willem Wittenshoek op 1 Gemet 10 Roeden eigen erf, hof en boomgaard voor £ 25
18. Zie hoofdstuk 3, de geschiedenis van Tôôhuus, Gerard Dirkse Jr., een succesvolle boer in crisistijd, 1689 – 1744, blz. 31
19. RAZE 3501, folio 156v, 17 januari 1720, Cornelis en Gillis Hoogerheijde leveren aan schout Geeraerd Dierkse, *“alles volgens seggen van de schepenen”*, 1 Gemet 280 Roeden zaailand, oost de Heerenweg, zuid (perceel 296, 297) en west (perceel 298) de koper, noord David van der Nisse (perceel 294)
20. RAZE 3501, folio 166, 10 december 1727, Gillis Cornelisse van der Nisse, heer van Nisse, levert aan Cornelis Dierkse Remstee voor rekening van de wees van schout Geeraerd Dierkse in Willem Wittenshoek 2 Gemet 3 Roeden zaailand. Samen met perceel 151 (3 Gemet 72 Roeden) in de Kerkhoek brengt het geheel van 5 Gemet 75 Roeden, £ 100 Vls op, wat ruimschoots boven de marktprijs was voor die tijd
21. RAZE 3501, folio 168, 7 september 1728, Marinus Soetebier, procuratie hebbend van juffr. Cornelia Nagtegael, leverde aan Cornelis Remstee, namens de wees van Geeraerd Dierkse, 1 Gemet 81 Roeden zaailand in Willem Wittenshoek voor £ 15.10, dit is ongeveer £ 12 per Gemet en ligt dicht bij de toen geldende marktprijzen.
22. Zie hoofdstuk 3, de geschiedenis van Tôôhuus, Adriaan Everse en verdere nakomelingen, 1814 – 1865, blz. 49
23. Zie bijlage 2, opvolgende eigenaren percelen F-292 tot 313 (Willem Wittenshoek) over de periode 1832 – 1981

24. Kadastrale leggers, serie 2, in artikel nr. 556 op naam van Marinus Everse, landbouwer te Sinoutskerke, later veranderd in wed. Dina Mol, vindt onder volgnummer 17, perceel 296, bouwland (95,2 are) een wijziging plaats ("dj 1909, stichting"), onder volgnummer 29 treffen we perceel 296 (95,2 are) weer aan als "huis en bouwland". Achter volgnummer 29 staat de splitsing in 1909 vermeld, waarbij perceel 540 (75,30 are) als bouwland geregistreerd wordt onder volgnummer 556-30 en perceel 541 (19,90 are) verkocht wordt aan Quinten van de Vrie Jr. (art. nr. 1223-1)
25. Kadastrale leggers, serie 2, vanuit artikel nr. 556 van de overleden wed. Dina Mol volgt in dj 1911 (operationeel jaar 1909) de verkoop van perceel 540 en overschrijving naar artikel 1223, zie volgnummer 30. In artikel nr. 1223 van Quinten van de Vrie vinden we onder de volgnummers 3 en 5 de percelen 540 en 541 weer terug, waar achter vermeld wordt dat in dj 1913 "vereniging en bijbouw" plaats vindt.
26. Volgens hulpkaart 8 werd perceel 297 van 122,5 are reeds gesplitst op 16 juni 1842 in een westelijk deel, perceel 466 van 71,54 are, eigendom van Gerard Rapholm Harinck en een oostelijk deel, perceel 297 van 50,96 are en eigendom van Christiaan Maat
27. Kadastrale Leggers, Serie 2, artikel nr. 1123, Cecilia Johanna en Cornelia Petronella Lenshoek, minderjarigen te Rotterdam, zij hadden vanaf 1903 ongeveer 10 ha grond binnen 's-Heer Abtskerke
28. Hulpkaart sectie F, nummer 62, november 1919 (vergroting schuur) en nummer 66, mei 1921 (bijbouw varkenshok)
29. Bevolkingsregister Sinoutskerke, 1910 – 1940, huisnummer B-13, blz. 129
30. Kadastrale Leggers, Serie 3, Artikel 1435, volgnummer 1, overdracht van F-467, bouwland (50,96 are) in de Willem Wittenshoek
31. Bevolkingsregister Sinoutskerke, 1910 – 1940, huisnummer B-13, blz. 8
32. Kadastrale Leggers, Serie 3, Artikel 1435, volgnummer 2, het huis, schuur, erf en bouwland wordt in dj 1927 als huis, schuur en erf overgebracht naar volgnummer 3 onder hetzelfde perceelnummer F-553 en met dezelfde oppervlakte van 95,20 are
33. Bevolkingsregister Sinoutskerke, 1910 – 1940, huisnummer B-13, blz. 82
34. Kadastrale Leggers, Serie 3, artikel 1622, volgnummers 1 en 2
35. Kadastrale Leggers, Serie 3, artikel 2081, volgnummers 1 t/m 3
36. RAZE 3501, folio 11, 29 januari 1661
37. Overloper Willem Wittenshoek 1659, zie ook de bijlagen, tabel 68
38. RAZE 3501, folio 21, 13 januari 1663, in deze akte staat dat Adriaen Joossen Tant, *"dewelcke heeft opgedragen aen de armmeesters deser Parochie, ten profijte van de armen, de baten van sijn houfke daer hij tegenwoordich op woont en gelegen binnen deser Parochie in Willem Wittenshoek op 150 Roeden erfpacht, aencomende den armen deser Parochie"*.
39. RAZE 3501, folio 69, 17-4-1683, waarschijnlijk was de weduwe van Adriaen Jansse kort hiervoor overleden en *"Compareerde voor schepenen Marijnus Jansse Valcke en Pieter Robrechtse als armmeesters deser Prochie en hebben in dese qualiteijt van wegen den armen geleverd aen Jan Marijnisse Leeuwenburch een huijs met sijn gevolch, al dat daer aen aert en nagelvast is, gestae binnen de heerlijkheijt van deser Prochie, in de buierte genoemt Tijshouck op een half gemet erfpacht van 5 schellingen 's jaers. Met dit huijs sal volgen over in pacht omtrent 3 gemeten soo weije als saeijlant waervan de cooper op de weije sal come van stonden opt gebruijck en 204 Roeden saeijlant gelegen ten deele in Sijnoutskercke en ten deele in der Nisse sal den cooper op come nae 't rooven van note en noch 214 Roeden (perceel 81) gelegen in den hoek Voortijshoek, sal den cooper op come nae Caterijna 1684, den cooper sal tot sijnen laste hebben een capijtael van £ 16 's jaers, loope op intrest, aencome dhr. Cornelis Kelle, den coop is £ 36 10 schellingen, te betalen gereet ter leverijnghe £ 4 en een jaer daer nae £ 3 en soo voort alle Jaeren tot de volle betaling toe"*.
40. RAZE 3501, folio 69v, 2 juni 1683, de transportakte is volledig vergelijkbaar met de vorige, eraan toegevoegd is *"Bastiaen Pieterse Borger heeft alhier voor Schepenen beloofd het selve huijs altijd te onderhouden en te repareren bequaem, tot een woonhuijs daer vore als oock voor de 9 eerste Jaer paeije, hebbe Johan Leeuwenberch en Jacobus Burger haer selve verobligeert tot borgen elck, borgen als principael en eijgen schuldenaer"*.
41. RAZE 3501, folio 74, 11 december 1687, *"Compareerde voor schepenen Jacobus Burger als voogt van de kinderen van Bastiaen Pieterse Burger met toestae van Schout & Schepenen van Sijnoutskerke en heeft in dier qualiteijt naer drie Sondaagsche geboden geleverd aen Jan Cornelisse een stuck saeijlant"*

- groot 1 Gemet 10 Roeden gelegen binnen dese Prochie in Willem Wittenshouck, BDG oost Geeraert Diericxss, zuijt den Heerenwech, west den Nisse Watergank, noort den Armen alhier, den coop is £ 17. 10 schellingen contant*”. De Nisse Watergang liep onderlangs de Grote Dijk tot perceel 311, waar hij langs de noordkant het land insprong. Vervolgens liep hij langs de oostkant van de boomgaard en het erf van de boerderij naar het zuiden tot aan de Noordweg, waarlangs hij naar het oosten liep.
42. RAZE 3501, folio 92v, 14 februari 1693, geregistreerd staat dat *“Adriaan Jacobsse van der Welle leverde met den vollen Regt van deser Vierschare aan Jan Heindrixsse Pover een houfje met den gevolge van dien, staande in Willem Wittenshoek op 0 Gemet 117 Roeden erve zijnde erfpagt van den Armen alhier om 5 schellingen 's jaars, en volgt daar annex in pagte 0 Gemet 130 Roeden jongen boomgaard om 23 schellingen per Gemet en noch 100 Roeden weyde daar aan om 19 schellingen per Gemet, beide cortens gelt voor soodanigen tijt als 't selve gepagt is, den cooper moet tot sijnen costen nemen een Capitael van £ 16 Vls aancomende dhr. Cornelis Kelle tot Goes, bovendien is de coop samen nogh £ 78 Vls, te betalen contant”*
 43. RAZE 3501, folio 101, 4 februari 1696, Jan Paulusse de Jonge levert aan Adriaan Anthonisse Braber een hoeffe in de Willem Wittenshoek op 117 Roeden erf voor £ 70
 44. RAZE 3501, folio 108v, 26 maart 1699, Adriaan Anthonisse Braber levert aan Cornelis Laurisse Traas een huis aan de Grote Dijk op 117 Roeden grond van de Armen alhier, met diverse gepachte landerijen voor £ 62. In de marge staat dat op 15 mei 1714 het laatste bedrag afgelost is.
 45. Zie de bijlagen, tabel 57B
 46. RAZE 3501, folio 154, 22 april 1719
 47. Overloper 1723, Jacomintie Heerentals als eigenaar
 48. RAZE 3501, folio 154, 22 april 1719, geregistreerd wordt eerst dat *“met coop sal volgen 225 Roeden off daer omtrent eijge erve, zijnde bezaeijdt met tarwe”* en vervolgens staat er tussen haakjes achter *“nota : het gesegde eerste is groot volgens de jongste overlooper 273 Roeden, b.d.g. oost wegelijk van Harman Hendrikse Hagda, zuijd en west de weesen van Marinis Dirxsse, noord den weg”*
 49. RAZE 3501, folio 172, 30 september 1729, Antonij Vroone levert aan David Adriaanse een hoeffe met 1 Gemet erve staande aan de Grote Dijk, oost schout Foort Janse Banijng, zuid de Herenweg, west de dijk, noord de kerk alhier, voor £ 47 Vls.
 50. RAZE 3501, folio 173v, 8 juni 1731, David Adriaanse levert aan Jacobus Verschuijle een hoeffe in de Willem Wittenshoek onder de Grote Dijk *“met soodanige vrije erve en erfpagt landen als den verkoper al voren ten sijnen naam en aen het hoeftie heeft gebaand en de gehad”*, BDG oost Foort Janse Banijng, zuid de Herenweg, west de dijk, noord dhr. Lasable (Lesaffte), voor £ 34.
 51. Zie hoofdstuk 1, paragraaf 4.5.2, de invloed van de seculaire trend op de ontwikkeling van de grondprijzen te Sinoutskerke in de periode 1660 – 1800
 52. RAZE 3502, folio 23v, 18 mei 1743, de *“Geregtsbode”* van Sinoutskerke levert aan Jan Hendrikse Cusee een *“seker Hoefitie met omtrent 1 Gemet erve, alsmede 117 Roeden erfpagt, aancomende den Armen van Sijnoutskerke, gelegen onder de Heerlijkheit van Sijnoutskerke en aldaar in Willem Wittenshoek, aan den Grooten Dijk, B.D.G. oost dhr. Borgemeester mr. Adriaan Ysebrée, west den Dijk, zuijt den Heeren Wegt en noort Jacobus Bruijnooge gaande land, te besitten met soodanige regten, servituijten en vrijheeden als voor deesen gebruikt en de beseten is geweest, de coop is eeene somma van £ 32 – 5 – 0 Vlaems, waarvan volgens quitte van Schout Pieter F. Le Saffre de cooppenningen zijn voldaan den 14 maart 1739. Den cooper al bereijds op 't gebruik zijnde, volgt hem al wat aard en nagelvast is, den wegleveraer in zijne qualiteijt toebehoorende, en heeft ten sijnen laste den 80ste penning, den 100ste penning met ende over den Jare 1739 en soo vervolgens, voorts alle regtelijke onkosten tot 't doen van desen transporte inclus. Aldus gedaan en gepasseert ter presentie van mr. Cornelis Fortse en Pieter Harthoorn, schepenen deses”*.
 53. RAZE 3502, folio 26v, 3 april 1744, er wordt in deze akte nog enige verdere detaillering aangebracht in de registratie van de bij het boerderijtje beschikbare grond, met *“Seker Hoefitie met 117 Roeden erve (perceel 312, 313), zijnde erfpagt aancomende den Armen alhier en waarvan den voornoemden Armen jaarlijks hebben moet 5 Schellingen den hoop, gelegen in Willem Wittenshoek, nog daar annex 130 Roeden zijnde Boomgaard (perceel 311)”*.
 54. RAZE 3502, folio 71, 1 augustus 1760

55. RAZE 3503, folio 10v, 23 oktober 1760, bij het afsluiten van lening wordt als onderpand expliciet het boerderijtje in de Willem Wittenshoek genoemd
56. RAZE 3502, folio 87, 18 maart 1768
57. RAZE 3502, folio 95v, 19 januari 1776, hierbij levert H.P. van Steveninck als executeur in de nagelaten boedel van Claas Duyvewaart aan Janis Raven, een *“hoeffe leggende in Wullem Wittenshoek met 117 Roeden erve daar aan daar ’t hoeffe op staat, sijnde erfpagt aancomende den Armen van Sinoutskerke waarvan ’s jaarlijks moet betaald worden 5 schellingen 3 groten ’s jaars ten profijte van gemelden Armen, BDG oost den vercooper, zuyt de weg, west den dijk, noort den Armen alhier, nog aldaar 1 Gemet 10 Roeden weije, BDG oost Cornelis van Damme, zuyt de weg, west den Erfpagt, noort ’t scheyt van ambagt, de coop is met de Weijen onder Baarsdorp den hoop £ 250 Vls”*.
58. RAZE 3502, folio 116, 30 december 1790, Janis Raven draagt dan het hoeffe in Willem Wittenshoek over aan Marinis Wiskerke, met 117 Roeden erf, *“staande op ’t hoeffe een erfpagt van 5 schellingen 3 groten ’s jaars ten profijte van den armen van Sinoutskerke, nog aldaar 1 Gemet 10 Roeden weye (perceel 310), BDG oost Cornelis van Damme’s Wed., zuyt de weg, west den dijk, noort den armen alhier, nog aldaar onder Baarsdorp in Verlijdenhoek weye 4 Gemet 33 Roeden, nog aldaar 279 Roeden, de coop is £ 350 Vls den hoop”*.
59. De waarde van de boerderij is ingeschat door de koopprijs te verminderen met het produkt van de grootte van de weilanden (1 gemet 10 Roeden = perceel 310, 4 Gemet 33 Roeden en 279 Roeden is totaal 6 Gemeten 22 Roeden) en de gemiddelde grondprijs van het betreffende jaar (zie figuur 9, hoofdstuk 1, 4.5.2, Grondprijzen te Sinoutskerke), resp. £ 20 (1776) en £ 32 (1790). Immers het erf van 117 Roeden (perceel 312, 313) en de naastliggende boomgaard van 130 Roeden (perceel 311) waren altijd in erfpacht of pacht van de armen van Sinoutskerke. De totale verkoopprijzen van £ 250 en £ 350 dienen dan vermindert te worden met resp. £ 122 en £ 195, waarmee de waarde van de boerderij op resp. £ 128 en £ 155 komt.
60. RAZE 3502, folio 128v, 18 december 1800
61. Priester, 82 – 83
62. Overloper 1807, de percelen 312, 313 komen overeen met het in de overloper genoemde perceel van 117 Roeden, perceel 310 met 1 Gemet 10 Roeden en perceel 311 met 130 Roeden
63. Bevolkingsregister Sinoutskerke 1811, Janus Grote, dagloner, en Adriana Kosten met hun kinderen Pieter, Johanna en Cornelis, worden ingeschreven op B-12
64. Bevolkingsregister Sinoutskerke 1813, Cornelis Wiskerke, landbouwer, en Adriana Lokerse staan samen met Pieternella Geus, dienstmeid en Abraham Toutenhoofd, burgemeester, ingeschreven op B-12
65. Bevolkingsregister Sinoutskerke 1815, het huis is inmiddels vernummerd naar 28-B, als eerstgenoemde gezin treffen we aan Jan Hoekman, arbeider en Josina de Boot met hun 3 kinderen Andries, Willem en Antonie, die bij hun inschrijving 1 jaar in de gemeente wonen en waarvan Antonie Hoekman op 2 oktober 1816 in het huis 28-B op Sinoutskerke wordt geboren
66. Overlopers Sinoutskerke, Willem Wittenshoek, 1814, als eigenaar van het perceel van 117 Roeden (perceel 312, 313) wordt genoemd Adriaan Onderdijk, erfpacht van de Armen alhier, ook het perceel van 1 Gemet 10 Roeden (perceel 310) staat op naam van Adriaan Onderdijk
67. Bevolkingsregister Sinoutskerke 1815, als opvolgende bewoner van 28-B staat Pieter van Eijkeren, arbeider, ingeschreven (*“met 1 mei 1818 ingekomen”*), samen met zijn vrouw Maria Knuijt, hun 3 kinderen Martina, Johanna en Klazina Knuijt en een dienstmeid Sara Schippers
68. Overlopers Sinoutskerke, Willem Wittenshoek, 1821, dat de bewoner Pieter van Eijkeren, ook de eigenaar is van de boerderij op perceel 312, 313 blijkt uit de registratie in deze overloper uit 1821
69. Overloper Sinoutskerke, Willem Wittenshoek, 1828, hierin worden zowel het perceel van 117 Roeden (312, 313) als het perceel van 1 Gemet 10 Roeden (310) aangemerkt als eigendom van *“Adriaan Noels, erfpacht van de Armen alhier”*.
70. Bevolkingsregister Sinoutskerke 1829, 1826 – 1839, 1830 – 1840, 1843 – 1850, 1861 – 1869, 1869 – 1887, in 1829 staan Adriaan Noels, schaapherder, en Anthonia de Koning ingeschreven op inmiddels B-13. Bij de daaropvolgende inschrijvingen vinden we ook hun 7 kinderen, waarvan er 2 jong overlijden. Ook 2 knechts, Adriaan van den Dorpel en Cornelis Rozendaal, wonen dan nog bij hun in. In 1861, het huisnummer is dan nr. 41 geworden, wonen alleen de kinderen Marinus en Sara Pieternella Noels nog thuis. In 1877 komt hun moeder Anthonia de Koning te overlijden en in 1882 ook hun vader Adriaan Noels. In mei 1884 trouwt de dochter Sara Pieternella Noels met Pieter de Kraker, die samen met zijn dochter Prijntje de Kraker zijn

- intrek neemt in de boerderij, van waaruit zij allen, inclusief haar broer Marinus Noels, in 1892 zouden emigreren naar Noord-Amerika
71. Kadaster Sinoutskerke, OAT Sectie F, de perceelnummers 309 (bouwland, 35,80 are), 310 (bouwland, 41 are), 311 (boomgaard, 20 are), 312 (bosch, 3,80 are) en 313 (huis & erf, 8,50 are) zijn dan eigendom van Adriaan Noels, arbeider te Sinoutskerke
 72. Kadaster Sinoutskerke, Sectie F, hulpkaart nr. 3, Willem Wittenshoek, 30 september 1837
 73. Kadastrale Leggers, Serie 2, Artikel 857, ten name van Marinus Noels, landbouwer te 's-Heer Abtskerke
 74. Kadaster Sinoutskerke, Sectie F, hulpkaart nr. 26, Willem Wittenshoek, augustus 1886, kadastrale leggers, serie 2, artikel 906 t.n.v. Pieter de Kraker
 75. Bevolkingsregister Sinoutskerke, 1887 – 1910, kadastrale leggers serie 2, artikel nr. 980 t.n.v. Hubregt Drijdijk
 76. Kadastrale Leggers, Serie 3, Artikel 1456 t.n.v. Jacob Drijdijk, Hubrecht Drijdijk, Pieterella Drijdijk en Johannes Drijdijk, ieder voor ¼ deel, allen landbouwer te 's-Heer Abtskerke op B-17, de inschrijving van ruim 4,5 ha. grond vindt plaats in 1923
 77. Kadastrale Leggers, Serie 3, Artikel 1710 t.n.v. Jacob, Johannes en Pieterella Drijdijk ieder voor 1/3 deel, zonder beroep, woonplaats Heinkenszand, later te Lewedorp, Parrallelweg 1
 78. Bevolkingsregister Sinoutskerke, 1910 – 1940, als opvolgende bewoners van de fam. Drijdijk worden per 11 april 1938 geregistreerd Willem de Baar, landbouwer en Jobina de Winter met hun dochter Cornelia Adriana de Baar
 79. Kadastrale Leggers, Serie 3, Artikel Kadastrale Leggers, Serie 3, Artikel nr. 1944 (Marinus Polderdijk), 1736 (Jacobus & Pieter van 't Westeinde), 2321 (Pieter Cornelis en Josephina Anna Maria Gerarda van 't Westeinde) en 2407 (Pieter Cornelis van 't Westeinde), zie verder ook de bijlage opvolgende eigenaren Willem Wittenshoek, 1832 – 1981
 80. Addie van de Vrie, persoonlijke correspondentie
 81. Zie hoofdstuk 3, de geschiedenis van Tôôdhuus, Marinus Everse, de 3^e generatie, 1865 – 1909, blz. 55
 82. Bevolkingsregisters Sinoutskerke, 1869 – 1887, huisnummer 40
 83. Johannis Pilaar, notaris te Goes, Koopdag 6 augustus 1909, akte 2594
 84. Kadastrale leggers, serie 2, artikel 1239, Adriaan van de Vrie, boerenknecht, 's-Heer Abtskerke
 85. Kadastrale leggers, serie 2, artikel 1290, Adriaan van de Vrie, landbouwer, 's-Heer Abtskerke, hij breidde zijn boerderij in de periode 1917 – 1921 in een aantal stappen uit na de bouw van zijn huis op perceel F-542 (*"dj 1918, stichting huis en bouwland"*, volgnummer 5). In 1917 – 1918 vond weer een uitbreiding plaats (*"dj 1918, stichting huis, bouwland en erf"*, volgnummer 6) tot in 1921 de definitieve doorbraak kwam met de uitbreiding tot de huidige boerderij (*"dj 1922, stichting huis, schuur, bouwland en erf"*, volgnummer 7).
 86. Kadastrale leggers, serie 2, artikel 1241, Marinus Quintenzoon van de Vrie en consorten, boerenknecht, 's-Heer Abtskerke
 87. Kadastrale leggers, serie 2, artikel 1240, Marinus van de Vrie, boerenknecht, 's-Heer Abtskerke
 88. Kadastrale leggers, serie 2, artikel 1082, Cornelis Vermue, landbouwer te Waarde en Nieuwdorp
 89. Kadastrale Leggers, Serie 3, artikel nr. 1411, Adriaan van de Vrie, landbouwer, Sinoutskerke ('s-Heer Abtskerke), huisnummer B-14
 90. Kadastrale Leggers, Serie 2, artikel nr. 1335, Jan Kloosterman, landbouwer, Sinoutskerke (Noordweg 3)
 91. Kadastrale Leggers, Serie 2, artikel nr. 1291, Dingenis van de Vrie Quintenzoon, landbouwer, 's-Heer Abtskerke
 92. Commissie van Oostrom, Canon van Nederland, thema 37, de crisisjaren 1929 – 1940, een samenleving in depressie (2006)
 93. Kadastrale Leggers, Serie 2, artikel nr. 1276, Johannis Pilaar, oud-notaris en rentmeester, aanvankelijk Nieuwstraat 59, later Beestenmarkt 4 te Goes
 94. Kadastrale Leggers, Serie 2, artikel nr. 1272, Cornelis Uitterhoeve, landbouwer, A-105, Heinkenszand, later Marinus Uitterhoeve, landbouwer, Dorpstraat A-200, Heinkenszand, geregistreerd wordt in 1411 *"dj 1938, verkoop, overgebracht naar 1272"*.
 95. Bas Oele, Historisch Jaarboek voor Zuid- en Noord-Beveland, no. 2, blz. 53 – 56 (1976)
 96. P.A. Harthoorn, Baarsdorp, Heerlijkheid, Poeldorp, Monument, de geschiedenis van een gehucht in de gemeente Borsele, Canterbury, 1986, blz. 49 – 52, het kasteel van Baarsdorp, zie hier ook ref. 79